

VU Research Portal

De Oud-Testamentische profetie en de staat Israël

Aalders, G.Ch.

1949

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Aalders, G. C. (1949). *De Oud-Testamentische profetie en de staat Israël*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

CB

11984

Dr G. CH. AALDERS

DE
OUD-TESTAMENTISCHE
PROFETIE
EN DE
STAAT ISRAËL

KOK
KAMPEN

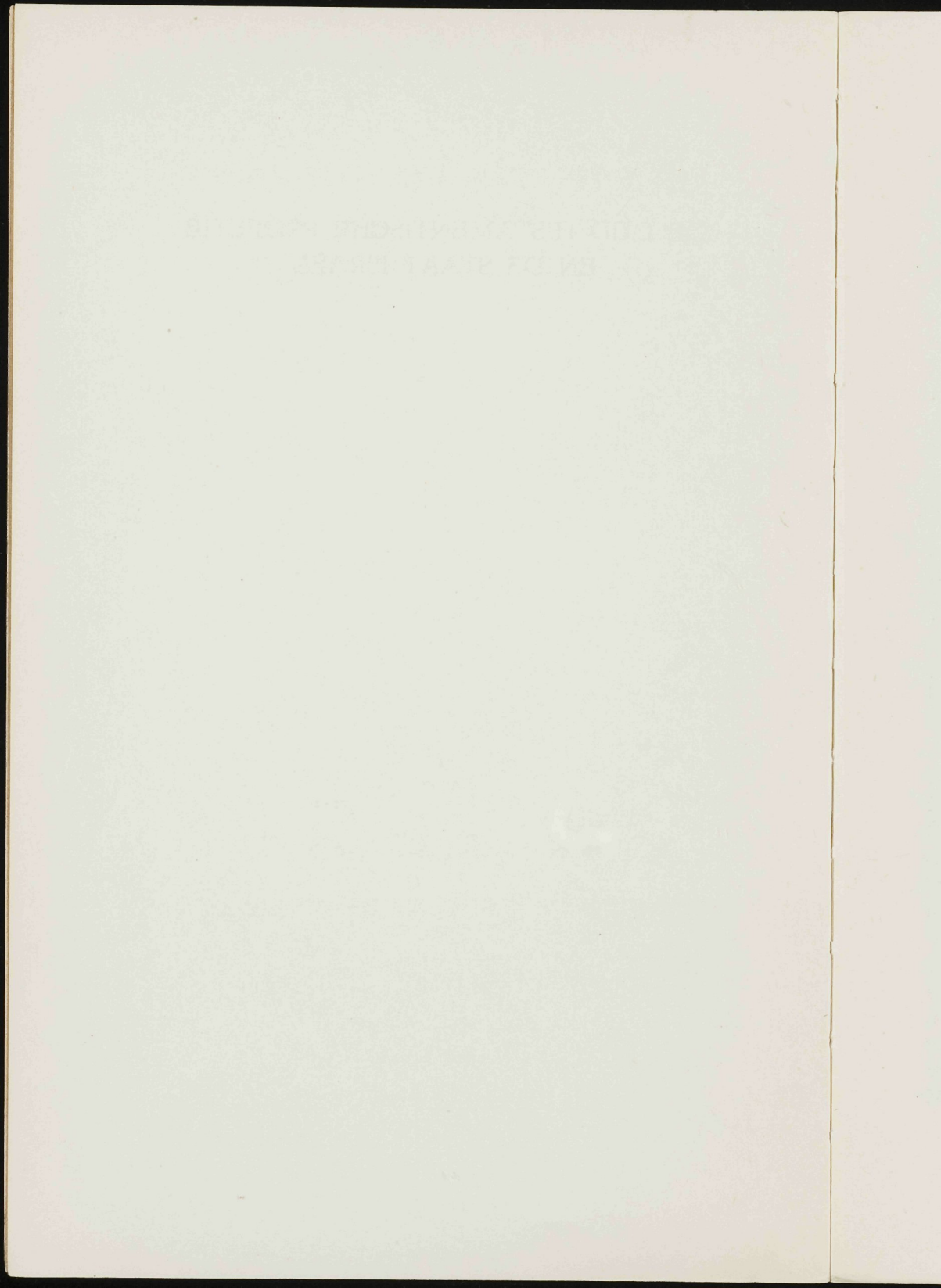

DE OUD-TESTAMENTISCHE PROFETIE
EN DE STAAT ISRAËL

BY DR. H. VAN NELLENDIJK, Lector in
de Oude Oostersche Letteren op
de Universiteit van Amsterdam.

— O — DE AALDEN

DE OUD-TESTAMENTISCHE PROFETIE EN DE STAAT ISRAËL

REDE BIJ DE 69e HERDENKING VAN DE
STICHTING DER VRIJE UNIVERSITEIT OP
20 OCTOBER 1949 UITGESPROKEN DOOR
DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr G. CH. AALDERS

J. H. KOK N.V. KAMPEN 1949

DE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

PROFESSIE

DE RECHTEN

DE RECHTEN
DE RECHTEN
DE RECHTEN
DE RECHTEN

DE RECHTEN

lo
te
Pa
Is
19
U

ee
ee
la
va

in
de
Pa
en
Oc
he
Ar
he
ve
te
go
sch
Zi

Mijne Heren Directeuren en Curatoren, Mevrouw en mijne Heren Hoogleraren, Lectoren en Privaat-docenten, Dames en Heren Studenten, en allen die door uwe tegenwoordigheid blijk geeft van uwe belangstelling in onze Universiteit, zeer geachte en zeer gewenste toehoorders.

Den 14en Mei 1948 werd in Tel-Aviv door den voorlopigen staatsraad de proclamatie uitgevaardigd waarbij, tegelijk met de beëindiging van het Britse mandaat over Palestina, de oprichting werd afgekondigd van den staat Israël; welke staat bijna een jaar later, op den 11en Mei 1949 door de Assemblée werd toegelaten als lid van de U. N. O.

Een hoogst merkwaardige gebeurtenis, waarmee na vele eeuwen van *galoet*, van ballingschap, door de Joden weer een eigen zelfstandig volksbestaan verkregen werd in het land, dat God eens, in lang vervlogen tijden, aan hun voorvaderen had beloofd.

Daaraan was nogal een en ander voorafgegaan. Reeds in 1882 was na de verschrikkelijke pogroms in Rusland bij de fel geplaagde Joden het denkbeeld gerezen om in Palestina weer een nationaal tehuis te zoeken; bij de massamigratie welke toen uit Rusland en andere streken van Oost-Europa plaats had en waarbij de meesten zich naar het Westen wendden, naar de Verenigde Staten van Noord-Amerika, waren er ook een aantal die zich als pioniers in het Heilige Land vestigden en in dat destijds achterlijke en verwaarloosde gebied een nieuwe economie begonnen op te bouwen ¹⁾. Deze eerste *alijah*, deze eerste immigratiegolf in Palestina, werd in den loop der tijden door verscheidene andere gevolgd, vooral onder invloed van het Zionisme, waarvan Theodor Herzl de bezielde en be-

zielende grondlegger werd ²⁾). De hoop der Zionisten ontving een sterken stimulans toen tijdens den eersten wereldoorlog Engeland er in slaagde de Turken te verdrijven en daarna bij den vrede van Sèvres zich door den Volkenbond het mandaat over Palestina toegewezen zag. Maar vooral het optreden van Hitler, dat in de wereldgeschiedenis slechts zijn tegenhanger vindt in het afgrijpselijke plan van Haman ³⁾), deed de Joden meer dan ooit te voren de ogen richten op het land der vaders als de enige uitkomst in hun jammerlijk lot. En nu tenslotte is na het einde van den tweeden wereldoorlog hun streven, hoewel niet zonder dat er nog veel leed over Palestina gekomen en in Palestina geleden is, met de stichting van den staat Israël bekroond.

Deze gebeurtenis heeft niet nagelaten allerwege in de wereld indruk te maken. Een diep medegevoel met het lot der Joden paart zich aan een krachtig respect voor wat zij hebben weten te bereiken en aan een intense belangstelling ten aanzien van de verdere ontwikkeling van den nieuwen staat, die zich nog voor enorme problemen geplaatst ziet: het opvangen van nog vele tienduizenden immigranten uit de kampen voor „displaced persons”, het wederom in cultuur brengen van een gebied dat door eeuwenlange verwaarloozing van zijn voormalige rijke vruchtbaarheid tot een ontstellenden staat van schraalheid vervallen is, het vinden van een vergelijk met de sedert eeuwen in Palestina gevestigde Arabische bevolking ⁴⁾), en met de Arabische nabuurstaten wier sympathieën uit den aard der zaak aan de zijde van die bevolking liggen ⁵⁾); en niet het minst het vraagstuk van Jeruzalem: zal Jeruzalem nog eens formeel bij den staat Israël ingelijfd en tot diens eeuwige en onvervreemdbare hoofdstad geproclameerd worden, of zal het een internationalen status erlangen? Het sterkst echter is wel de indruk op tal van gelovige Christenen die, al dan niet in verband met bepaalde voorstellingen omtrent de komst van een duizendjarig rijk, op grond van de Schrift een nationale en geestelijke toekomst voor de Joden menen te moeten verwachten,

en die in de totstandkoming van den Staat Israël, zoal niet de volledige vervulling van die verwachting, maar dan toch het onmiskenbaar teken van de aanstaande verwezenlijking van dat uitzicht zien. Reeds de Balfour Declaration van 2 Nov. 1917 had in dergelijke kringen grote spanning teweeggebracht, waarbij evenwel ten aanzien van de eigenlijke strekking dezer verklaring, evenals trouwens bij vele Joden zelf ⁶⁾, enig misverstand bleek. Hoewel men niet kan ontkennen, dat zij niet zo geformuleerd was dat zij alle misverstand duidelijk afsneed, is het toch buiten kijf, dat zij allerminst spreekt van volledige bevrediging van het verlangen dat Palestina het nationale tehuis voor de Joden worden zou; zij zegt letterlijk dit: „His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to facilitate the achievement of this object” ⁷⁾. „A national home in Palestine” — dat is toch wezenlijk iets anders dan wat vele Zionisten als hun ideaal zagen en wat tal van Bijbelse Christenen in de Balfour Declaration meenden te mogen lezen. Schoon ook de er aan toegevoegde beperking hen voor te vergaande verwachtingen op hun hoede had moeten doen zijn: „it being clearly understood, that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country” ⁸⁾. Het kon dan ook moeilijk anders of de daarna gevolgde gebeurtenissen moesten tot een desillusie leiden ⁹⁾. Thans is intussen de situatie geheel gewijzigd, en de vorming van den staat Israël heeft veler overtuiging, dat wij staan aan den vooravond van de vervulling van toezeggingen der Heilige Schrift betreffende de toekomst van het Joodse volk ongemeen versterkt. In het maandblad *Voice of the Independent Fundamental Churches of America* wordt in het no. van Augustus j.l. de bekende gelijkenis van onzen Heiland hierop van toepassing geacht: „wanneer het hout van den vijgeboom week wordt en de bladeren doet uitspruiten, be-

merkt gij daaraan, dat de zomer nabij is. Zo moet ook gij, wanneer gij dit alles ziet, opmerken, dat het nabij is, voor de deur" ¹⁰). In ieder geval kan nu niet meer tegenover de Chiliastische verwachtingen een beroep worden gedaan op het feit dat de Zionistische hoop telkens verijdeld werd ¹¹). De staat Israël is er. Maar of in de totstandkoming van dien staat inderdaad een vervulling van een profetische toezegging des Bijbels moet worden gezien is daarmede nog niet beslist; het vraagstuk is niet zo eenvoudig als menigeen wellicht geneigd is te menen.

Dat er in de Heilige Schrift, althans in het Oude Testament, meermalen over het herstel van een nationale toekomst voor het volk Israël gesproken wordt, is een feit waarvoor niemand blind kan zijn. Ik zeg met nadruk: althans in het Oude Testament; want het Nieuwe Testament gewaagt van een nationaal herstel van Israël zeker niet. Hoe men ook denken moge over de uitlegging van de in dit verband vooral in aanmerking komende plaats Rom. 11 : 26, en met name over de betekenis van de uitdrukking „gans Israël" ¹²), één ding staat toch wel vast, dat hier niets gezegd wordt over een herstel van Israëls volksbestaan of over een terugkeer naar Palestina ¹³): het gebezigde werkwoord „zal behouden worden" ¹⁴) ziet op de verkrijging van het geestelijk heil in Christus, zoals uit het gehele verband duidelijk blijkt, alsmede uit de aanhaling uit het O. T. die er aan toegevoegd wordt:

„De Verlosser zal uit Sion komen,
Hij zal goddeloosheden van Jakob afwenden,
En dit is mijn verbond met hen,
Wanneer Ik hunne zonden wegneem" ¹⁵).

En dat wat in Openb. 20 : 9 gezegd wordt van „de legerplaats der heiligen en de geliefde stad" allerm minst reden geeft om daarin een terugkeer van de Joden naar Palestina verondersteld te vinden (uitdrukkelijk vermeld wordt die zeker niet), is volkomen duidelijk uit den gansen

context: het gaat in het eerste gedeelte van het hoofdstuk over mensen „die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en om het woord van God”; en de felle aanval van Gog en Magog, waarvan vervolgens gewag gemaakt wordt, moet dan ook gericht zijn tegen de discipelen en discipelinnen van Christus — met een Joods nationaal herstel heeft het gezegde in geen geval iets te maken ¹⁶).

Dat echter het Oude Testament van een nationaal herstel van Israël en bepaaldelijk van een terugkeer in het beloofde land dat zij hebben moeten verlaten, herhaaldelijk en nadrukkelijk spreekt, laat zich niet ontkennen. Maar hebben nu zij gelijk, die deze uitspraken in verband brengen met wat thans in Palestina is geschied? Is in de totstandkoming van den Staat Israël de verwezenlijking van de beloften der Oud-Testamentische profetie te zien?

Om ten aanzien van deze vraag tot klaarheid te komen zal het in de eerste plaats wel noodzakelijk zijn een poging te doen om een gefundeerd inzicht te verwerven in de betekenis en strekking welke deze beloften hebben.

Het is thans niet voor het eerst, dat ik mij daarmee bezighoud. Reeds sedert jaren heeft het vraagstuk van Israëls nationaal herstel, vooral in verband met de bijzondere plaats die de verwachting daarvan inneemt in chiliastisch-getinte beschouwingen, mijn bijzondere aandacht gehad. En wel om deze reden, dat ik als Gereformeerd theoloog er mijn eer in stel volkomen en onvoorwaardelijk voor het gezag der Heilige Schrift te buigen, terwijl de aanhangers der chiliastische voorstellingen niet moede worden te herhalen, dat volledige aanvaarding van het gezag der Schrift moet leiden tot het geloof aan een duizendjarig rijk en in verband daarmee aan een bijzondere plaats van het in eigen nationaal bestaan in het land der vaderen hersteld Israël ¹⁷). Dit noopte mij alle plaatsen in het Oude Testament, die van een nationaal herstel van Israël handelen, aan een nauwgezet exegetisch onderzoek te onderwerpen, waarvan ik de uitkomsten aanvankelijk in een artikelenreeks in het weekblad *De Reformatie*, en later

in boekvorm heb gepubliceerd¹⁸). Het zou zowel overbodig zijn alsook veel te veel tijd in beslag nemen dit alles nu nog eens te herhalen. Ik wil mij er daarom toe beperken te verzekeren, dat hernieuwde toetsing mij in geen enkel opzicht tot wijziging van mijn inzichten geleid heeft, en enkele opmerkingen te maken die ik voor de in geding zijnde vraag van hoog gewicht acht.

Zoals ik reeds zeide, het Oude Testament gewaagt herhaaldelijk en nadrukkelijk van een nationaal herstel van Israël en bepaaldelijk van een terugkeer in het beloofde land dat zij hebben moeten verlaten. Ja nog vóór Israël dat beloofde land heeft bereikt wordt het bij monde van Mozes door den HEERE gewaarschuwd, dat het, indien het zijn stem niet gehoorzaamt en zijn geboden en inzettingen niet houdt, uit zijn land in den vreemde zal worden verstrooid¹⁹); maar tevens ontvangt het de belofte, dat het naar het land der vaders zal worden teruggebracht, wanneer het zich bekeert²⁰). En als het in het land gekomen is en de afval van God droeve werkelijkheid wordt, treden onderscheidene profeten op om in 's HEEREN naam het oordeel der wegvoering in ballingschap aan te kondigen, doch ook tevens weer de belofte van terugkeer in het land der vaders te doen horen. Het is bekend genoeg dat de woorden der profeten in vervulling zijn gegaan: Israël is in ballingschap weggevoerd; eerst heeft dat lot de Tien Stammen getroffen door toedoen van de Assyriërs, en daarna hebben de Chaldeeën Juda weggevoerd naar Babel; maar er is ook weer een terugkeer in het beloofde land gevolgd. Doch waar het nu bij de uitlegging van de in aanmerking komende plaatsen van het O. T. om gaat, is dit: hebben al die plaatsen, voor zover zij van verstrooiing in ballingschap en van wederkeer naar het land der vaders gewagen, uitsluitend betrekking op de zo pas genoemde bekende historische gebeurtenissen; of doelen zij ook op feiten van een zeer veel lateren datum: op de hernieuwde verstrooiing, die, gelijk men weet, na Jeruzalems verwoesting door de Romeinen van het jaar 70 onzer jaar-

telling, over het Joodse volk gekomen is, en op een hernieuwden terugkeer naar Palestina, die gemeenlijk met het ophanden zijn van het wereldeinde of met het aanbreken van het duizendjarig rijk in verband gebracht wordt, en waarvan men dan thans in de Joodse immigratie in het Heilige land en met name in de totstandkoming van den Staat Israël ten minste de aanvankelijke realisering meent te moeten zien.

Het kan niemand ontgaan dat in de Oud-Testamentische profetieën, die wegvoering in ballingschap aankondigen waaruit weer terugkeer wordt beloofd, als instrumenten in Gods hand om dat oordeel der ballingschap te bewerken met name alleen de Assyriërs en de Chaldeeën worden genoemd.

Dit is van geen gering gewicht. Want, al is het waar dat de profetie naar Gods wil bestemd is voor de kerk aller eeuwen ²¹⁾, men zal bij de uitlegging daarvan ter dege in het oog hebben te houden, dat zij toch rechtstreeks en onmiddellijk is gericht geweest tot het volk Israël; en kan men het zich nu voorstellen, dat een tot dat volk komende aankondiging van ballingschap en terugkeer die uitsluitend van de Assyriërs en Chaldeeën spreekt, tevens zou bedoeld hebben een veel lateren terugkeer uit een nog weer na dien eersten terugkeer opnieuw ingetreden ballingschap, die niet opzettelijk met zovele woorden was aangekondigd, toe te zeggen? Dat zouden de hoorders der profetische boodschap er nimmer in hebben kunnen beluisteren, en is het dan redelijkerwijs aan te nemen, dat zo iets de Goddelijke bedoeling zou zijn geweest? ²²⁾

Hiertegenover wordt evenwel opgemerkt, dat de bedoelde voorzeggingen toch verschillende trekken zouden bevatten, die op de wegvoering in de Assyrische en Babylonische ballingschap en den terugkeer daaruit niet van toepassing zijn en die het daarom noodzakelijk zouden maken aan een latere verstrooiing en een lateren terugkeer te denken.

Als zulke trekken worden dan in de eerste plaats genoemd, dat er herhaaldelijk sprake is van een „verstrooien

onder de volken" ²³) of „in de landen" ²⁴), alsook van een „vergaderen uit al de volken of uit de landen, waarheen de HEERE Israël verstrooid had" ²⁵). Opgemerkt dient evenwel, dat dergelijke zegswijzen meer dan eens gebruikt worden in een verband waarin het volkomen duidelijk is dat over geen andere dan de Assyrische of Babylonische ballingschap gehandeld wordt. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: in de bekende profetie van Jeremia, waarin de toezegging van terugkeer uit Babel verbonden wordt aan den termijn van zeventig jaar voor den duur van Babels heerschappij, heet het: „ja Ik zal u bijeenverzamen uit alle volken en uit alle plaatsen waarheen Ik u verstooten heb, luidt het woord des HEEREN, en u wederbrengen naar de plaats vanwaar Ik u in ballingschap heb doen wegvoeren" ²⁶). En alles afdoend is ongetwijfeld een plaats als Ezech. 36 : 17—19: „Mensenkind, het huis Israëls, als zij in hun land woonden (zij wonen er dus op het moment dat deze profetie wordt uitgesproken al niet meer), toen verontreinigden zij dat met hun weg en met hun handelingen . . . Daarom goot Ik mijn grimmigheid over hen uit (het oordeel is derhalve reeds over hen gekomen) . . . en Ik verstrooide hen onder de heidenen, en zij werden verspreid in de landen . . ." ²⁷). Onder geen beding is het hier mogelijk aan de tegenwoordige Joodse diaspora te denken, en daarmee is op voor ieder klemmende wijze aangetoond, dat men zich op het gebruik van dergelijke zegswijzen niet beroepen kan ten betoge dat de Oud-Testamentische profetie een herstel van Israël na een andere dan de Assyrisch-Babylonische ballingschap kennen zou.

Verder wordt ook gewezen op het gebruik van de uitdrukking „in het laatste der dagen" ²⁸). Men ziet haar als een eschatologischen term en concludeert daaruit dat de daarmee in verband gebrachte gebeurtenissen worden geplaatst in den tijd tegen het wereldeinde. Doch het is niet geraten af te gaan op den klank dien de vertaling van de Hebreeuwse zegswijze in onze oren heeft. In werkelijkheid is het een beeldsprakige uitdrukking ontleend aan de voor-

stelling van de dagen als een oprukkend leger; de *acharît*, de achterhoede van dat leger is de toekomst, zoals de *re'sjît*, de voorhoede, het verleden is. Welke in iederen afzonderlijken tekst die toekomst is, moet uit het verband worden opgemaakt, en op verschillende plaatsen is het onmiddellijk duidelijk dat zeker niet aan de allerlaatste periode van de wereldgeschiedenis te denken is. Als een bijzonder illustratief voorbeeld noem ik Gen. 49 : 1, waar Jakob op zijn sterfbed zijn zonen tot zich roept en hun zegt dat hij hun wil verkondigen wat hun in de *acharît* der dagen wedervaren zal. Daarbij gaat het allereerst om den tijd die terstond na zijn verscheiden aanbreekt, en vervolgens over de lotgevallen van de stammen die uit zijn zonen zullen voortkomen. En, hoewel in deze sterfbedprofetieën van Jakob ook de verschijning van den Silo, den Messias, verkondigd wordt ²⁹⁾, lijdt het geen twijfel dat van een eschatologischen term geen sprake kan zijn, en onze Statenvertalers hebben in dit geval dan ook niet van „het laatste der dagen”, maar van „de navolgende dagen” gesproken, hetgeen zakelijk zeker de juiste weergave is. Terecht gebruikt ook de Engelse Authorized Version meestal „the latter days” ³⁰⁾. Het is in ieder geval volkomen onjuist aan het gebruik van deze zegswijze een argument te ontleenen voor een eschatologische fixering van bepaalde profetieën over het herstel van Israël ³¹⁾.

Bovendien vestigt men de aandacht op het feit, dat ook bij profeten die optraden na den terugkeer uit de Assyrisch-Babylonische ballingschap nog sprake is van verstrooiing en terugkeer. Dit acht men wel een zeer krachtig argument: in dit geval kan er toch geen sprake meer zijn van de Assyrisch-Babylonische ballingschap, en hier moet dus aan een latere diaspora en terugkeer uit deze gedacht worden. Inderdaad vinden wij bij den profeet Zacharia, die optrad in het tweede regeringsjaar van Darius Hystaspes, iets meer dan anderhalf decennium na den terugkeer uit Babel, een duidelijke belofte van terugkeer: „Zo zegt de HEERE der heirscharen: zie, Ik ga mijn volk verlossen

uit het land van den opgang en uit het land van den ondergang der zon; en Ik zal hen terugbrengen, zodat zij wonen in Jeruzalems midden; en ze zullen Mij ten volk, en Ik zal hun ten God zijn in trouw en gerechtigheid”³²). Maar waarop slaat deze belofte? Is het aannemelijk dat zij betrekking heeft op een terugvoering uit een ballingschap, die in Zacharia’s dagen nog niet over het volk gekomen was, en waarvan deze profeet nog met geen woord melding heeft gemaakt? Ligt het niet voor de hand, dat hier te denken is aan terugkeer uit de destijds nog bestaande ballingschap — want, al waren er een aantal ballingen op grond van het door Cyrus uitgevaardigde edict teruggekeerd, er waren nog heel wat in het vreemde land achtergebleven. Daarom bidden de teruggekeerden in Psalm 126, nadat zij eerst geroemd hebben van de grote dingen die de HEERE bij hen heeft gedaan: „HEERE, wend ons lot als beken in het Zuiderland”³³), met een beeld, ontleend aan de groenende en bloeiende weelde die in den regentijd in de eerst zo dorre Nêgêb ontspruit, en waarbij zij denken aan een rijken toevloed van de nog in den vreemde vertoevende volksgenoten; in de hoop daarop zingen zij:

„Wie met tranen zaaien
zullen met gejuich maaïen.
Hij gaat al wenende voort
die den zaadbuidel draagt;
voorzeker zal hij komen met gejuich,
dragende zijn schoven”³³)

Dat de profetie van Zacharia in denzelfden zin is te verstaan, blijkt uit het gehele verband. Zij vangt aan met de verzekering, aansluitend bij vroegere uitspraken, dat de HEERE voor Sion is „ontbrand in groten ijver” en tegen haar vijanden is „ontstoken in grote gramschap”³⁴). Dat ziet op den zegen dien God aan Sion in het aanvankelijk herstel door den terugkeer uit Babel geschonken heeft. Daarna volgen verdere beloften: dat de HEERE naar Sion terugkeert en in Jeruzalem zal wonen, dat er weer oude

mannen en oude vrouwen op Jeruzalems pleinen zullen zitten, en jongens en meisjes daar zullen spelen. En als dit dan te wonderlijk lijkt voor het overblijfsel van het volk, zoals het in het land der vaders teruggekeerd is, verklaart de HEERE, dat het voor Hem niet te wonderlijk behoeft te zijn, waarna de toezegging komt: „Zie Ik ga mijn volk verlossen uit het land van den opgang en uit het land van den ondergang der zon” — het is duidelijk, dat hier bedoeld wordt op den terugkeer van ballingen die op dat tijdstip nog in Oostelijke of Westelijke streken gevonden worden ³⁵). Er zijn dan ook later, wij herinneren hier aan Ezra en Nehemia, nieuwe scharen uit het land der ballingschap naar de erve der vaders teruggekeerd. Het verdient hierbij onze bijzondere aandacht dat Nehemia in zijn gebed dat hij tot God opzendt na het droeve rapport dat hij omtrent den toestand der wedergekeerden ontvangen heeft, een beroep doet op Gods belofte aan Mozes dat Hij het om zijn zonden onder de volken verstrooide volk, als het zich bekeerde, weer naar de door Hem verkoren plaats zou terugbrengen ³⁶). Hij hoopt dus dat die belofte, hoewel ze aanvankelijk reeds een zekere vervulling gevonden heeft, een nog verdere vervulling zal vinden.

Maar, als er dan geen reden is om de profetische toezegging van terugkeer na de Assyrisch-Babylonische ballingschap op iets anders dan een voortgezette terugkeer uit die ballingschap te laten slaan, hoe staat het echter, wanneer na dien terugkeer ook nog van een „verstrooiing” wordt gewaagd? Dat kan dan toch zeker niet de verstrooiing in de Assyrisch-Babylonische ballingschap zijn? Men kan zich hiervoor eveneens op den profeet Zacharia beroepen, en wel op een woord dat wij vinden in hoofdstuk 10, het negende vers, waar van een actie Gods tegenover Israël melding wordt gemaakt, die wordt aangeduid als een „zaaien onder de volken”. Het moet hier onmiddellijk opvallen, dat dus feitelijk niet van „verstrooiing” wordt gesproken. En het is van bijzondere betekenis, dat het woord „zaaien” wordt gebezigd, dat overigens in het

gehele O. T. nimmer in den ongunstigen zin van „verstrooien” voorkomt. Op de enige plaats waar het behalve hier van een handeling Gods tegenover Israël wordt gebruikt, houdt het kennelijk in een belofte van heil ³⁷). Het zal dus ook hier als een belofte van heil moeten worden verstaan; en als we nu verder vragen waarin dat heil bestaat, geeft het vervolg van den tekst een antwoord, dat voor geen misverstand ruimte laat: God zal ze terugbrengen uit Egypte en uit Assyrië — het lijdt geen twijfel, dat het hier gaat over terugkeer uit dezelfde ballingschap, als waarop in Zach. 8 : 7, 8 wordt bedoeld. Dat zijn in de ballingschap wordt getekend als een zaad, waaruit in verderen terugkeer een rijke oogst opschiet ³⁸).

En nu tenslotte nog dit: hoe staat het met den terugkeer van de Tien Stammen? De Oud-Testamentische profetie spreekt niet alleen van een terugkeer van het naar Babel weggevoerde Juda, maar zegt niet minder nadrukkelijk ook terugkeer toe aan de door de Assyriërs in ballingschap gesleepte Tien Stammen ³⁹). Doch de historie brengt ons wel het bericht van een terugkeer der ballingen uit Juda, maar spreekt niet met even duidelijke bewoordingen van dien der Tien Stammen. En dit doet velen een buitengewoon krachtig argument aan de hand om in de Oud-Testamentische profetie de belofte te vinden van een terugkeer van Israël naar Palestina in een veel lateren dan den Bijbelschen tijd ⁴⁰). Men is echter geneigd aan dezulken de zeer nuchtere vraag te stellen, waar zij dan denken dat die Tien Stammen vandaan moeten komen? Zijn die thans nog ergens ter wereld als zodanig aanwijsbaar? Indien men meent, dat de terugkeer der Tien Stammen zal plaats vinden in de slotperiode der wereldgeschiedenis, en dat de vervulling daarvan zelfs een begin van verwezenlijking gevonden heeft in de vestiging van Joodse koloniën in Palestina, en thans een aanmerkelijke schrede nader tot haar vervulling gekomen is door de totstandkoming van den Staat Israël, dan ligt daarin de erkenning opgesloten dat de Tien Stammen in het huidige Jodendom zijn op-

ge
hu
Wi
ter
nu
om
his
loo
doc
org
me
eer
de
del
de
anc
gro
arg
gek
alti
eld
ver
me
zijr
ma
Tie
ziel
Sal
me
het
ona
zal
als
jor
nie
gee
Nec
o. t.

gegaan. Maar dan is er ook geen reden om te zeggen, dat hun terugkeer in het verleden nog niet heeft plaats gehad. Wil men evenwel tot die erkenning niet komen, dan mag terecht met allen nadruk gevraagd worden: waar zijn dan nu de Tien Stammen, en waar moeten zij vandaan komen om naar het land der vaderen weder te keren? Het is een historisch feit, dat de Tien Stammen als zodanig spoorloos verdwenen zijn ⁴¹). Nadrukkelijk ontkend wordt dit door de „British Israël movement”; welke wijdvertakte organisatie de voorstelling propageert, dat de Tien Stammen terug te vinden zijn in het Angel-Saksische ras, in een zeer ruimen zin genomen, zodat daaronder niet alleen de bewoners van de Britse eilanden en van de overige delen van het Britse imperium, maar ook de bevolking van de Verenigde Staten van Noord-Amerika, en van nog andere streken der wereld, b.v. de landen der z.g. Oslo-groep, gerekend worden ⁴²). Het is mijn bedoeling niet de argumenten die voor deze opvatting worden in het veld gebracht ter toetsing te brengen — het krachtigste is dan altijd nog het puur negatieve argument, dat men nergens elders de Tien Stammen kan terugvinden en dat die in verband met de voor hen gegeven beloften der Oud-Testamentische profetie dan toch ergens te vinden moeten zijn ⁴³). Slechts één enkele opmerking moge ik hierbij maken in verband met de kwestie van den terugkeer der Tien Stammen naar het land der vaderen: hoe men het zich dan toch wel voorstelt, dat de zo omvangrijke Angel-Saksische bevolkingsgroep, om van andere groepen die men er nog bij rekenen wil niet te spreken, tezamen met het, ook na de decimering door het Hitler-regiem, niet onaanzienlijke Jodendom zich genoegzame plaatsruimte zal weten te verschaffen in Palestina, een gebied dat, zelfs als men de grenzen zeer ruim neemt en er geheel Transjordanië en ook een deel van Syrië en Libanon bij rekent, niet meer dan ongeveer 75.000 vierkante km omvat ⁴⁴), hetgeen maar weinig meer is dan tweemaal de grootte van Nederland.

Persoonlijk zie ik voor het vraagstuk van den terugkeer der Tien Stammen geen andere oplossing dan deze, dat men, op grond van enkele sobere gegevens die ons het Oude Testament biedt, aanvaardt, dat degenen, die in 536 voor Chr. naar aanleiding van het edict van Cyrus naar Kanaän terugkeerden, niet uitsluitend Judeeërs waren, maar dat daaronder ook lieden waren die behoorden tot de Tien Stammen, en dat op die wijze ook voor dit deel van Israël de Goddelijke belofte is vervuld. Het verdient onze bijzondere opmerkzaamheid, dat het bij den terugkeer niet de vraag was of iemand uit Juda stamde, maar wel of hij van *Israëlietischen* bloede was ⁴⁵).

Alles wel overwegende kunnen wij mijns inziens tot geen andere conclusie komen dan dat de Oud-Testamentische profetie van geen ander nationaal herstel van Israël weet dan dat door den terugkeer uit de Assyrisch-Babylonische ballingschap tot stand gekomen is. Er wordt geen andere wegvoering dan die naar Assur en Babel aangekondigd, en er wordt geen andere terugkeer dan uit die wegvoering beloofd. Daaruit volgt dus dat de Oud-Testamentische profetie in de totstandkoming van den Staat Israël niet kan vervuld zijn. Wat ook de betekenis van de vorming van dezen nieuwen staat wezen moge, met de Oud-Testamentische profetie aangaande Israëls herstel heeft zij niets te maken.

Wij kunnen en moeten het probleem dat ons bezig houdt ook nog van een andere zijde aanvatten. En wel door onszelf deze vraag te stellen: kan men in den Staat Israël zoals die thans in Palestina zich een plaats verworven heeft een verwezenlijking zien van de verwachting die tal van gelovige Christenen op grond van de Oud-Testamentische profetie — zij het ook, naar ik meen te hebben aangetoond, ten onrechte — omtrent de toekomst van het Joodse volk koesteren? Beantwoordt die staat aan de voorstelling die men zich in aansluiting aan de profetie heeft gevormd?

Het is niet zo eenvoudig zich een helder denkbeeld te verwerven omtrent die voorstelling. Dat ligt hieraan, dat er een zo ontzaglijke variëteit van inzichten bestaat. Eén ding hebben echter wel allen ondanks die variëteit gemeen: dat zij zich het nationaal herstel van Israël denken in verband met de bekering tot Christus, dien het Joodse volk eerst als den van God gezonden Messias niet heeft willen erkennen. Hetzij men, zoals bij verreweg de meesten het geval is, de verwachting van Israëls herstel vastkoppelt aan het geloof aan de komst van een duizendjarig glorieus op aarde ⁴⁶⁾, hetzij men zonder dergelijke chiliastische aspiraties aan een massalen terugkeer van de Joden naar Palestina in de laatste fase van de wereldgeschiedenis vasthoudt, algemeen gaat men er van uit, dat met den terugkeer van Israël in het land der vaderen de bekering tot den enigen Zaligmaker van Joden en heidenen onlosmakelijk zal verbonden zijn. Wij kunnen daarbij buiten beschouwing laten of Christus zelf gedacht wordt als aards koning die in Jeruzalem regeren zal ⁴⁷⁾, en of men ook verwacht dat daar de tempel herbouwd en de offerdienst weer ingesteld zal worden ⁴⁸⁾; maar aan allen die een nationaal herstel van Israël verwachten is de gedachte aan een bekeerd Israël gemeen ⁴⁹⁾.

Beantwoordt nu aan deze verwachting de Staat Israël? Er zal wel niemand zijn die geneigd is op deze vraag onmiddellijk ja te zeggen. Maar daarmee willen wij ons niet tevreden stellen. Het is goed op het karakter van dezen Staat nog iets nader in te gaan. Daartoe willen wij beginnen met een karakterisering van het Zionisme, waaraan de Staat Israël ongetwijfeld zijn geboorte dankt. Wanneer wij het geschrift van Theodor Herzl, den grondlegger van het Zionisme, raadplegen, dan valt ons terstond op, hoe het hier uitsluitend nationale, economische en sociale motieven zijn die zijn gehelen gedachtengang beheersen. Van religieuze motieven — om van Christelijke niet te spreken — valt in feite niets te bespeuren. Een hoogst bescheiden onderdeel, niet meer dan een veertiental regels

tellende, handelt over „Unsere Seelsorger”⁵⁰⁾, maar de rabbijnen verschijnen hier eigenlijk alleen maar ten tonele als contactpunten voor de groepen die zich met het oog op de emigratie naar Palestina vormen moeten, en als de gewenste propagandisten voor de Zionistische zaak. Wel wordt ook nog gezegd: „Wir erkennen unsere historische Zusammengehörigkeit nur am Glauben unserer Väter,” doch dat geloof doet hier alleen formelen dienst omdat eenheid van taal reeds lang is te loor gegaan⁵¹⁾. Verder lezen we insgelijks: „Israel wird für uns, für sich beten,” en van dat bidden wordt bovendien nog een paar maal terloops gewag gemaakt⁵²⁾, maar een essentiële plaats neemt het zeker niet in. En in welke richting zich de geestesgesteldheid van Herzl eigenlijk beweegt wordt duidelijk als hij zich aldus uitspreekt: „Wir wollen drüben (d. i. in den nieuw te vormen Joodsen staat) jeden nach seiner Façon selig werden lassen”, en daarop nog in het bijzonder volgen laat: „auch und vor allem unsere theuern Frei-denker, unser unsterbliches Heer, das für die Menschheit immer neue Gebiete erobert”⁵³⁾. Het verwondert ons dan ook niet, dat hij in een afzonderlijk paragraafje over de „Theokratie” handelend, zo nadrukkelijk mogelijk elke gedachte bestrijdt alsof de door hem begeerde „Judenstaat” een theocratie zou zijn⁵⁴⁾.

Bij dezen gedachtengang van het Zionisme sluit zich de proclamatie waarbij de oprichting van een Joodsen staat in *Erets Israel* werd afgekondigd, volkomen aan. Zij herinnert aan het eerste Zionistische congres, dat het recht proclameerde van het Joodse volk op de nationale wederopstanding in zijn land, en zegt dan: „de Staat Israël zal voor de Joodse immigratie en de vereniging van de verstrooide volksgenoten open zijn; hij zal voor de ontwikkeling van het land tot het welzijn van al zijn inwoners zorgen; hij zal gefundeerd zijn op de principes van vrijheid, rechtvaardigheid en vrede, zoals voorgeschreven door de profeten van Israël, hij zal instaan voor sociale en politieke gelijkgerechtigheid van alle inwoners zonder

onderscheid van godsdienst, ras en geslacht; hij zal instaan voor vrijheid van geloof, van geweten, van taal, van opvoeding en cultuur; hij zal de heilige plaatsen van alle godsdiensten beschermen en trouw zijn aan de principes van het Charter van de Verenigde Naties”⁵⁵⁾. Ook hier missen wij elken religieuzen grondslag. Wanneer er herinnerd wordt aan de profeten van Israël is het uitsluitend om de „principes van vrijheid, rechtvaardigheid en vrede” te accentueren. Van den voornaamsten eis der profeten om Jahweh, den God van Israël, te dienen, wordt met geen woord gerept. Wel eindigt de proclamatie met de betuiging: „In het zekere vertrouwen op de God van Israël⁵⁶⁾ zetten wij onze handtekening onder deze verklaring” — maar een dergelijke betuiging heeft in het licht van de hele strekking der proclamatie weinig meer waarde dan die van een fraai ornament.

En met den geest van de proclamatie stemt eveneens weer geheel overeen het ontwerp-grondwet, samengesteld door een commissie van zeven personen, gekozen uit de voornaamste politieke partijen, onder voorzitterschap van Dr Leo Kohn, Raad bij het ministerie van buitenlandse zaken. De inleiding luidt aldus: „Wij, het volk van Israël, de Almachtige God nederig dankend, dat Hij ons bevrijd heeft van de last der ballingschap en ons naar ons oude land heeft teruggebracht; herdenkend de sterke kracht van de generaties der ballingschap en hun heldhaftige offers voor het voortbestaan van ons Volk en het behoud van zijn geestelijk erfdeel; ons dankbaar herinnerend het getrouwe overschot dat de samenhang van de Joodse vestiging in Palestina door de eeuwen gehandhaafd heeft en de bezielende krachtsinspanning van de wegbereiders der nationale herleving; besloten ons gemenebest te herbouwen in overeenstemming met de idealen van vrede en gerechtigheid van de Profeten van Israël, elke Jood die huiswaarts wil keren welkom te heten en veiligheid en welzijn te bevorderen voor allen, die in onze poorten verblijven, hebben de volgende grondwet aangenomen.” In den aan-

hef wordt ook hier God wel vermeld, en verder ook naar de Profeten verwezen, maar in de gehele Grondwet zelf ontbreekt elk religieus motief; van de Profeten worden alleen hun „idealen” gememoreerd; dat zij boodschappers van Jahweh, den God van Israël, waren blijft geheel buiten beschouwing, en als hun idealen worden alleen genoemd: vrede en gerechtigheid. In de bepalingen van de Grondwet zelf wordt gezegd dat de Staat Israël is „een soevereine, onafhankelijke democratische republiek” en dat hij „is bestemd het Nationaal Tehuis van het Joodse volk te zijn.” Behoudens nadere regelingen door de Kamer van Afgevaardigden laat hij elken Jood toe die zich op zijn grondgebied wil vestigen. Voorts worden gewaarborgd: persoonlijke vrijheid, de vrijheid van geweten en de vrije uitoefening van alle vormen van eredienst, de vrijheid van woord en drukpers, van vereniging en vergadering. Omtrent de heilige plaatsen wordt verzekerd dat bestaande rechten noch ontkend noch aangetast zullen worden. De Sjabbath en Joodse feestdagen worden gequalificeerd als „dagen van rust en geestelijke verheffing” en als zodanig in de wetten des lands erkend. En, uiterst verdraagzaam, wordt daaraan toegevoegd dat de feestdagen van andere kerkelijke gezindten eveneens als wettelijke rustdagen voor de leden van die gezindten worden erkend. De economische orde is gegrondvest op de principes van sociale rechtvaardigheid. Iedere burger heeft recht op een billijk aandeel in het nationale inkomen en op sociale verzekering; ieder heeft recht op werk; wettelijke regelingen zullen vastgesteld worden op lonen, arbeidstijden en arbeidsvoorwaarden; de staat zal verzekeringen doen tot stand komen tegen de geldelijke gevolgen van ongevallen, ziekte, invaliditeit, werkloosheid en ouderdom. Erkend wordt het recht tot het oprichten van vakverenigingen, tot het sluiten van collectieve arbeidscontracten en tot staking. De president heeft vóór zijn ambtsaanvaarding de verklaring af te leggen: „Ik beloof plechtig dat ik de grondwet en de wetten van Israël zal handhaven, dat ik mij zal wijden aan den dienst

en het welzijn van het Volk Israël en dat ik rechtvaardigheid zal betrachten tegenover alle burgers van Israël." Van belang is nog dat er godsdienstige rechtbanken zullen zijn voor „de Joodse, Moslem- en Christelijke gemeenschappen", die rechtsbevoegdheid bezitten in zaken van persoonlijke status en van godsdienstige stichtingen en schenkingen. De rechters in deze rechtbanken worden benoemd door den president der republiek op advies van den minister van eredienst, die bij zijn advies geleid wordt door de aanbevelingen van den oppersten godsdienstigen raad van de betrokken gemeenschap. Daarbij is nog in een nadere regeling voorzien voor het geval partijen behoren tot verschillende godsdienstige gemeenschappen⁵⁷⁾. Het is uit een en ander volkomen duidelijk dat de Staat Israël een gewone moderne staat is, die niets gemeen heeft met de Theocratie, zoals die in oud Israël gevonden werd, geheel in overeenstemming met wat reeds Herzl zich voor ogen stelde⁵⁸⁾.

Hieraan moge nog worden toegevoegd een beknopt overzicht van de politieke partijen in Israël. De grootste partij is de *Mapai*, de Israëlsche partij van den Arbeid, waarvan de minister-president David ben Goerion de leider is, en die 37 % van de zetels in de *Kneseth*, de Nationale Vergadering bezet. De rechterzijde wordt vertegenwoordigd door de *Mizrachi*, die de orthodox-gelovige elementen omvat. De linkervleugel van de arbeiders, met een zekere neiging naar het Communisme, is georganiseerd in de *Mapam*; deze partij staat echter op de basis van het Joodse nationalisme en wenst zich niet naar de leiding van Moskou te voegen. Verder zijn er nog Algemene Zionisten en Progressieve Zionisten, die men als een middengroep kan beschouwen, waarvan dan de Progressieve Zionisten meer naar links georiënteerd zijn; en de *Cheroeth*, een nationalistische partij die, zolang het Britse mandaat over Palestina duurde, als een terroristische organisatie werkte met het doel de Britten uit Palestina te verdrijven. Zodra de Staat Israël was geproclameerd, staakte deze groep haar

ondergrondse actie en werd een politieke partij. Tenslotte is er nog een niet talrijke Communistische partij, met het gewone communistische partij-programma; zij telt slechts vier afgevaardigden in de uit honderd twintig leden bestaande Nationale Vergadering⁵⁹). Hieruit is te zien dat, al moge er nog een minderheid zijn, die oude orthodox-Joodse idealen najaagt, toch de overgrote meerderheid der bevolking van den nieuwen staat zich in de politiek op zuiver humanistische basis stelt. Zo kwam dan ook Dr Lowdermilk, een Amerikaans deskundige op het gebied van bodemonderzoek en bodemcultuur, die in 1939 ruim drie maanden van intensieve studie in Palestina doorbracht, wellicht ietwat generaliserend tot de conclusie dat de ideologie waaruit de Joodse kolonisten leven die van den arbeid is. Zij hebben „a fanatical belief in their mission as torch-bearers of a Jewish Homeland built on the basis of productive work”; en hij gewaagt zelfs van een „religion of labour”⁶⁰).

Ik behoef niet verder te gaan. Wat ik te berde bracht is zeker ruimschoots voldoende om ons de overtuiging bij te brengen, dat op den huidige Staat Israël in geen enkel opzicht de qualificatie van een „bekeerd Israël” toepasselijk is. Aan de verwachting die men op grond van de profetie van een hersteld Israël meent te mogen koesteren, beantwoordt deze Staat zeker niet⁶¹).

Intussen is dat voor velen helemaal geen bezwaar. Onder hen, die tegen het wereldeinde een nationaal herstel van Israël verwachten, is het steeds een punt van verschil geweest, of de bekering van Israël aan dat nationaal herstel zou voorafgaan dan wel daarop zou volgen. En de overgrote meerderheid is de overtuiging toegedaan, dat Israël in onbekeerden staat naar Palestina zal terugkeren⁶²), en pas daarna tot bekering zal komen. Daarom bestaat er voor hen geen reden om in de totstandkoming van den huidige Staat Israël, hoe seculair die ook moge wezen, niet de vervulling of althans de aanvankelijke vervulling van de Oud-Testamentische profetie te zien. En zo kan de

Voice of the Independent Fundamental Churches of America schrijven: „the re-establishment of that nation in its own land, even in unbelief, is significant indeed” — dat „significant” wordt bedoeld als een klaar bewijs van de vervulling der Goddelijke beloften in de Schrift ⁶³). Maar, hebben wij eerst moeten constateren, dat de Staat Israël niet beantwoordt aan het toekomstbeeld dat men zich op grond van de Oud-Testamentische profetie heeft menen te moeten vormen, thans moeten wij eveneens vaststellen, dat de voorstelling van een in onbekeerden staat terugkerend Israël, dat eerst daarna tot bekering komt, zeker niet beantwoordt aan de schildering die de profetie van het herstel van Israël geeft. Men behoeft waarlijk geen grondige en diepgaande studie van de Oud-Testamentische profetie te maken om zich te overtuigen, dat daarin bekering en herstel niet chronologisch uit elkaar liggen. Beide worden steeds als met elkaar gepaard gaande getekend. Wanneer Hosea van den terugkeer uit de ballingschap spreekt, drukt hij zich in dezer voege uit: „zij zullen den HEERE achterna wandelen” — wat zeker niet alleen maar beduidt, dat zij door Gods machtigen arm naar het land der vaders zullen worden teruggeleid, doch ook bepaaldelijk inhoudt, dat zij Hem gewillig volgen, niet meer als voorheen geneigd van Hem af te wijken ⁶⁴). En als hij in hetzelfde verband zegt, dat zij „bevend” komen, dan drukt hij daarmee uit hoe zij, weliswaar vervuld van diep ontzag voor Gods hoge majesteit, toch met heilbegerigheid aan Zijn roepstem gevolg geven ⁶⁵). Micha verkondigt in den terugkeer van het verdreven en verstoten Juda het herstel van de Theocratie: „de HEERE zal koning over hen zijn op den berg Zions, van nu aan tot in eeuwigheid” ⁶⁶). En op een andere plaats laat hij de jonkvrouw Israëls haar vijandin, die in Gods hand het instrument is geweest om haar te straffen, aldus toespreken, dat zij zich over haar val niet behoeft te verblijden: wel heeft zij 's HEEREN gramschap verdiend, want zij heeft tegen Hem gezondigd, maar zij zal weer opstaan, haar vijandin tot be-

schaming. Hoe duidelijk komt hierin uit de boetvaardige erkenenis van schuld, dat is bekering ⁶⁷). In de beeldrijke schildering van Juda's herstel in Jesaja 35 „de woestijn en de dorre plaatsen zullen hierover vrolijk zijn, en de wildernis zal zich verheugen, en zal bloeien als een roos” (een profetie, die door de tegenwoordige kolonisten in den meest letterlijken zin wordt toegepast op het weder ontginnen van Palestina's door lange verwaarlozing onvruchtbaar geworden bodem) lezen wij: „zij zullen zien de heerlijkheid des HEEREN,” hetgeen toch wel moet betekenen, dat de teruggekeerden in hun terugkeer de glorie Gods aanschouwen ⁶⁸). En wordt niet in Jes. 40 : 1, 2 de troost van den terugkeer uit ballingschap ingekleed in de verkondiging dat Jeruzalems ongerechtigheid verzoend is en zij volledig geboet heeft voor haar zonden — dit kan alleen een troost zijn, wanneer de schuld erkend wordt, en er bekering komt. In de serie profetieën van herstel die wij aantreffen in Jeremia 30 en 31 is het een op den voorgrond tredende trek, dat daarin de band met den HEERE wordt hernieuwd: „Gij zult Mij tot een volk zijn, en Ik zal u tot een God zijn” ⁶⁹). En in de profetie tegen Babel van denzelfden profeet wordt de terugkeer naar Sion beschreven als een terugkeer naar den HEERE, hun God ⁷⁰). Niet anders staat het bij Ezechiël. Hij predikt den terugkeer als een wegdoen van de verfoeiselen en de gruwelen ⁷¹), verkondigt het Goddelijk oordeel der ballingschap met den terugkeer daaruit als een „brengen in den band des verbonds”, als het weer aan den Verbondsgod binden van het van Hem afgedwaalde volk ⁷²), en deelt als de Goddelijke verklaring van het door hem aanschouwde visioen van de herlevende doodsbeenderen mede: „Zie, Ik zal uwe graven openen, en zal ulieden uit uwe graven doen opkomen, o mijn volk! en Ik zal u brengen in het land Israëls; en gij zult weten dat Ik de HEERE ben als Ik uwe graven zal hebben geopend en als Ik u uit uwe graven zal hebben doen opkomen, o mijn volk” — onmiskenbaar getuigenis dat de terugkeer uit de ballingschap de erkenenis van

Israëls God insluit ⁷³). En als dit nog niet duidelijk genoeg mocht zijn, laat men dan luisteren naar het door hem overgebracht woord van zijn hemelsen Zender: „Alzo zegt de Here HEERE: ten dage, als Ik u reinigen zal van al uw ongerechtigheden, dan zal Ik de steden doen bewonen, en de eenzame plaatsen zullen bebouwd worden” ⁷⁴) — hier wordt de temporele saamverbinding van bekering en nationaal herstel te kennen gegeven op een wijze, die elke andere voorstelling uitsluit. Ook in de plaatsen uit Zacharia waarover ik reeds sprak vinden wij hetzelfde. Aan de belofte van het terugbrengen in Jeruzalem is hier in één adem toegevoegd: „en ze zullen Mij ten volk, en Ik zal hun ten God zijn in trouw en gerechtigheid” ⁷⁵). En in den anderen tekst, waar sprake is van een „zaaien onder de volken”, volgt daarop onmiddellijk „en zij zullen in verre streken aan Mij denken” — hier komt de bekering reeds tot stand in de ballingschap zelf ⁷⁶). Men ziet dat de profetie niet de minste aanleiding geeft om aan een terugkeer van een ongelovig en onbekeerd Israël te denken, dat eerst later tot bekering zal komen. Nog sterker spreekt het woord van Mozes, waarin hij nog vóór Israël zich in Kanaän gevestigd heeft, in 's HEEREN naam gewaagt van de mogelijkheid van wegvoering, maar tevens de belofte van terugkeer doet horen, wanneer het volk zich bekeert. Hier wordt de bekering uitdrukkelijk gesteld als voorwaarde voor den terugkeer ⁷⁷). En hetzelfde is het geval in het gebed van Salomo bij de inwijding van den tempel, waarin deze zich aansluit bij de bedreiging en belofte reeds door Mozes geuit; als zij tegen God zondigen en daarom naar het een of ander vijandig land worden weggevoerd, en daar met belijdenis van schuld Hem smekend aanroepen: „hoor dan in den hemel, uw vaste woonplaats, hun gebed en hun smeking . . . en geef dat ze medelijden vinden bij wie hen weggevoerd hebben, zodat die zich over hen ontfermen” ⁷⁸). Eveneens staat in den brief dien Jeremia zond naar Babel aan degenen die in 597 v. Chr. met Jojachin waren weggevoerd: „want Ik ken

de gedachten, die Ik aangaande u koester, luidt het woord des HEEREN, gedachten van heil en niet ten verderve, om u een hoopvolle toekomst te geven. Dan zult gij Mij aanroepen en heengaan en tot Mij bidden, en Ik zal naar u horen, dan zult gij Mij zoeken en vinden, wanneer gij naar Mij vragen zult met heel uw hart; dan zal Ik Mij door u laten vinden, luidt het woord des HEEREN, en in uw lot een keer brengen; ja Ik zal u bijeenverzamelen uit alle volken en uit alle plaatsen waarheen Ik u verstoten heb, luidt het woord des HEEREN, en u wederbrengen naar de plaats vanwaar Ik u in ballingschap heb doen wegvoeren”⁷⁹). Deze gedachte van den onlosmakelijken samenhang van bekering en wederkeer uit de ballingschap is op grond van de profetie dan ook zozeer in het volksbewustzijn ingeworteld, dat koning Hizkia in zijn oproep tot de viering van het Pascha, dien hij richt tot degenen van de Tien Stammen, die na de deportatie door Salmanassar nog in het land zijn achtergebleven, zich aldus laat horen: „verhardt nu ulieder nek niet, gelijk uw vaderen; geeft den HEERE de hand, en komt tot zijn heiligdom, hetwelk Hij geheiligd heeft tot in eeuwigheid, en dient den HEERE, uw God, zo zal de hitte zijns toorns van u afkeren; want als gij u bekeert tot den HEERE, zullen uw broeders en uw kinderen barmhartigheid vinden voor het aangezicht dergenen die hen gevangen hebben, zodat zij in dit land zullen wederkomen; want de HEERE, uw God, is genadig en barmhartig, en zal het aangezicht van u niet afwenden, zo gij u tot Hem bekeert”⁸⁰). In het licht van deze talrijke en duidelijke getuigenissen mag men zeker wel aannemen, dat ook daar, waar het nauw verband van bekering en nationaal herstel niet met zovele woorden wordt te kennen gegeven, dit toch de stilzwijgende veronderstelling is. Wanneer men derhalve van oordeel is, dat in de totstandkoming van den Staat Israël de vervulling van de Oud-Testamentische profetie een aanvang heeft genomen, komt men in strijd met de strekking van die profetie zelf. Indien er enige grond zou kunnen zijn om den Staat Israël als ver-

wezenlijking van die profetie te beschouwen, zou deze een geheel ander beeld moeten vertonen dan hij metterdaad doet.

En nu moeten wij ons nogmaals wenden tot die profetie. Deze verkondigt ook uitdrukkelijk, dat er na de verwerping van den Messias geen plaats meer is voor een nationaal Israël waarin het aloude: „zij mijn volk en Ik hun God” zijn verwezenlijking vindt. Er is één plaats in de profetie waarin klaar en duidelijk wordt verkondigd, dat, wanneer over Israël om zijn verwerping van den Messias het oordeel komt, dit oordeel, in tegenstelling met de vroegere oordelen, onherroepelijk zal zijn: dan is de bijzondere band die God met Israël als natie bij den Sinaï gelegd heeft, voorgoed verbroken, dan is er voor een nationale toekomst van Israël als het verkoren volk van God geen plaats meer. Ik doel op Dan. 9 : 27. Dit vers maakt wel deel uit van een perikoop die de uitlegging voor heel wat moeilijkheden stelt, en ook in het vers zelf schuilen verschillende exegetische zwarigheden; maar er zijn enkele dingen die met genoegzame zekerheid kunnen worden vastgesteld. In de eerste plaats mag tegenover elke interpretatie die de „uitroeiing van een gezalfde” in het voorafgaande vers op een gebeurtenis in den tijd van Antiochus Epiphanes wil laten slaan, worden vastgehouden dat daarmee op den kruisdood van Christus wordt gedoeld, zodat wat daarna verder volgt op de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen betrekking heeft. In de tweede plaats is wel als vaststaande aan te nemen, dat de gebeurtenissen welke in vs 27 worden aangeduid als vallende in het laatste zevental of de laatste „week” tot dezelfde periode behoren als die welke in vs 26 worden genoemd. De samenvatting van de zeventallen of „weken” in een totaliteit van zeventig, die dan weer in drie groepen van respectievelijk zeven, twee-en-zestig en één wordt uiteengelegd, sluit de mogelijkheid om in vs 26 een zekeren tussentijd aan te nemen, gelijk sommigen willen, beslist uit. Het is dus moeilijk te weerspreken, dat ook in vs 27 — hoe men ook over de ver-

taling en verklaring van de eerste woorden moge denken — weer van de verwoesting van Jeruzalem sprake is: de „verwoester”, die „op een vleugel van gruwelen” komt aanzetten, is het Romeinse leger dat in snelle marsen op-rukt, terwijl het op zijn tocht allerlei gruwelen bedrijft. En dan komt de uitdrukking die in dit verband onze bizon-dere aandacht vraagt en van de grootste betekenis is: „tot de voleinding toe”. Om den zin daarvan recht te vatten, moet men er op letten dat het woord „voleinding” in de profetieën van Jeremia herhaaldelijk voorkomt, maar dan met een ontkenning, ten einde uit te drukken, dat God aan Israël wel zijn zonde bezoeken zal, maar niet op een zo-danige wijze dat het onder het oordeel volledig verpletterd wordt; het wil dan zeggen dat God met zijn volk „geen effen rekening maakt,” niet voor goed met hen afrekent ⁸¹). In tegenstelling daarmee drukt de zegswijze „tot de vol-einding toe” uit, dat het oordeel thans volledig en definitief is; nu schemert er geen hoopvolle lichtstraal meer door, het verbond Gods met Israël als natie neemt een eind ⁸²).

In verband hiermee mag ook herinnerd worden aan de bekende plaats bij Jeremia over „het nieuwe verbond” ⁸³). Dat nieuwe verbond wordt uitdrukkelijk gesteld tegenover het verbond van den Sinaï. In het Sinaïetisch verbond, dat leidde tot de constituering van Israël als het bijzondere volk Gods, was de bindende band louter uiterlijk: het ging hier eenvoudig om het behoren tot Israël als natie. Maar het nieuwe verbond berust op een heel anderen bindenden band: deze is zuiver innerlijk, en bestaat hierin, dat Gods wet in het hart geschreven staat. Dat nieuwe verbond nu treedt te zijner tijd in de plaats van het Sinaïetisch ver-bond, en dat nieuwe verbond wordt verwezenlijkt onder de Nieuwe Bedeling ⁸⁴). Doch daarmee is ook het Sinaïetisch verbond als „oud” bestemd om te verdwijnen ⁸⁵). Ook dit wijst er op, hoe er aan de bijzondere plaats die Israël als natie in betrekking tot God inneemt, een volstrekt einde komt ⁸⁶).

Wij behoeven er ons dus niet over te verbazen, dat wij

in den Staat Israël geen herleving der Theocratie zien. Naar de H. Schrift hebben wij die ook niet te verwachten. Hetgeen ons evenwel niet verhindert de totstandkoming van dezen staat als een merkwaardige gebeurtenis in het historisch proces der volkerenwereld te beschouwen en diens verdere ontwikkeling met bijzondere belangstelling te volgen. Maar wij kunnen in dezen staat niet de verwezenlijking zien van een profetische toezegging in het Oude Testament. Ten eerste niet, omdat de profetie van Israëls nationaal herstel die dat Oude Testament biedt op een heel andere, reeds lang geleden plaats gehad hebbende gebeurtenis betrekking heeft. Ten tweede niet omdat de Staat Israël met de in die profetie getekende trekken niet de minste overeenstemming vertoont. En ten derde ook niet, omdat volgens de profetie de rol van Israël als het van God verkoren en door een bijzondere band aan God verbonden Bondsvolk is uitgespeeld, en daarvoor de gemeente des Nieuwen Verbonds in de plaats getreden is. Reeds in 1903 schreef de bekende Arnhemse predikant H. Hoekstra: „t kan best zijn, dat Palestina nog eens weer opgepropt met Joden komt te zitten. De zaken in 't Oosten kunnen wel zóó loopen, dat ze daar tot eenig zelfstandig bestaan komen. Wie weet, beproeven ze er niet weer een tempel te bouwen. Alleen maar, wij zien daarin niets geestelijks. Dat zal geen schakel in de Goddelijke heilsbedeeling zijn. Dat zal mensenwerk zijn, onder de toelating Gods”⁸⁷). En nu thans in 1949 er inderdaad in Palestina een Joodse staat gevormd is, en het aantal Joden daar met een ontzaglijken sprong is vooruitgegaan⁸⁸), is er geen reden om tot een ander oordeel te komen. Wat er in Palestina gebeurd is, en wat er ook verder moge gebeuren, het heeft met de Goddelijke profetie die ons in de H. Schrift geboden wordt, niets te maken.

AANTEKENINGEN

1) Zie Walter Clay Lowdermilk, *Palestine land of promise*, London 1945, blz. 65.

2) Theodor Herzl werd 2 Mei 1860 te Budapest geboren, vanwaar hij in 1878 met zijn ouders naar Wenen vertrok. Als correspondent van de Neue Freie Presse verblijf houdend te Parijs, werd hij diep in zijn ziel getroffen door het beruchte proces-Dreyfus, en van toen af liet hem het Joden-vraagstuk geen rust. In 1895 schreef hij zijn werk *Der Judenstaat, Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage*; en op 20 Augustus 1897 kwam door zijn toedoen te Basel het eerste Zionistische wereldcongres tot stand, dat de doelstelling van het Zionisme aldus formuleerde: „Het Zionisme streeft naar een publiekrechtelijk gewaarborgde eigen woonplaats voor het Joodse volk in Palestina.”

3) Voor de analogie tussen het optreden van Hitler en Haman zie men mijn *Het boek Esther*, Kampen 1947, blz. 15.

4) Om de gevoelens van deze Arabische bevolking jegens de Joden te leren kennen raadplege men het „Statement of present Arab attitude over the Palestine question”, te vinden in *Palestine Controversy, a symposium; papers prepared for the Fabian Colonial Bureau*, London 1945, blz. 9 v.

5) Het is niet zonder belang dat er een groep onder de Joden gevonden werd, die waarschijnlijk wel niet talrijk was maar waartoe personen van betekenis behoorden, welke met klem het pleit hebben gevoerd voor een bi-nationalen staat in Palestina. Als voorstanders van deze oplossing van het probleem mogen genoemd worden de bekende vertaler van het O. T. Martin Buber, en de organisator, later kanselier en sedert 1935 president van de Hebreeuwse Universiteit te Jeruzalem, Judah L. Magnes (thans overleden). Deze groep organiseerde zich als de *Ihoed* in 1942. Zij publiceerde o. a.: *Towards Union in Palestine, Essays on Zionism and Jewish-Arab cooperation*, edited by M. Buber, J. L. Magnes, E. Simon, Jerusalem 1947; en *Palestine—divided or united?* door J. L. Magnes, M. Reiner, Lord Samuel, E. Simon en M. Smilansky, Jerusalem 1947. Men zie ook Walter Zander, *Is this the way? a call to the Jews*, London 1948.

6) Zo werd door de Zionistische wereldconferentie van Aug. 1945 gezegd dat het probleem van het Joodse volk en van Palestina alleen kan worden opgelost „by constituting Palestine, undivided and undiminished, as a Jewish State, in accordance with the original purpose of the Balfour Declaration” (zie *Palestine Controversy* blz. 8). Wat hier als „the original purpose” van de Balfour Declaration wordt aangeduid, heeft deze zeker niet tot uitdrukking gebracht.

7) Den brief aan Lord Rothschild, waarin de Balfour Declaration voorkomt, vindt men letterlijk afgedrukt bij Silas S. Perry, *Britain opens a gateway*, London 1944, blz. 70.

8) De volledige Balfour Declaration werd herhaald en geapprobeerd in het mandaat over Palestina dat door den Raad van den Volkenbond aan Groot-Brittannië werd verleend; men zie den tekst bij Perry, a. w. blz. 71.

9) In het Engelse Witboek van 1939 wordt de mening dat met de uitdrukking „a national home in Palestine” op Palestina als een toekomstigen Joodsen Staat zou worden bedoeld, weersproken, en een nadere interpretatie gegeven, zie Perry, a. w., blz. 81 v.

10) Matth. 24 : 32, 33 (geciteerd naar de nieuwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap).

11) Zoals b.v. nog door H. A. Lamprecht werd gedaan in zijn proefschrift *Het Nationalisme in de Jodenzending*, Amsterdam, 1915, blz. 45.

12) Voor de kwestie die hier ten aanzien van de uitlegging bestaat, kan men raadplegen H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*² IV, Kampen, 1911, blz. 742—746; A. G. Honig, *Handboek van de Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen, 1938, blz. 816—821. Vgl. voorts Van Leeuwen-Jacobs, *De brief aan de Romeinen*², Kampen, 1939, blz. 227 v.; S. Greijdanus, *De brief van den Apostel Paulus aan de gemeente te Rome*, II, Amsterdam 1933, blz. 515 v.; G. Doekes, *De beteekenis van Israëls val, Commentaar op Romeinen IX—XI*, Nijverdal 1915, blz. 297—300; van andere dan Gereformeerde zijde Karl Ludwig Schmidt, *Die Judenfrage im Lichte der Kapitel 9—11 des Römerbriefes*, Zürich 1947.

13) Terecht zegt Honig, a. w. blz. 819: „Hoe deze tekst ook moet verklaard, vast staat in elk geval, dat Paulus met geen woord spreekt van een terugkeer der Joden naar Palestina, van een herbouw van stad en tempel en van een zichtbare Christusregering.” In gelijken zin Bavinck, a. w. blz. 746. W. H. Rutgers, *Premillennialism in America*, Goes 1930, drukt zich op blz. 206 aldus uit: „Nothing is said of a Davidic Kingdom, a restoration to Palestine, a millennial age, etc.” Zelfs Ds J. van Andel, die, gelijk bekend, persoonlijk een overtuigd aanhanger was van Chiliastische verwachtingen, schreef bij dezen tekst: „Vragen als deze: zullen de Joden naar Palestina terugkeeren, Jeruzalem herbouwen, en het koningsvolk onder de volkeren worden? liggen geheel buiten Paulus' gezichtskring,” *Paulus' Brief aan de Romeinen met de gemeente gelezen*, Kampen 1904, blz. 227.

14) Ik geef hier het Griekse *σωθῆναι* weer zoals de nieuwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap doet. Het verbum *σώζω* moge in het Nieuwe Testament meermalen in den gewonen zin gebruikt worden van „redden” uit fysieken nood, b.v. Matth. 14 : 30 (uit het gevaar van verdrinken), Mark. 15 : 30 (van den kruisdood), Matth. 9 : 21; Mark. 5 : 23; 6 : 56; Joh. 11 : 12; Hand. 4 : 9 (van ziekte); Luk. 8 : 36 (bepaald van bezetenheid); Matth. 8 : 25; Hand. 27 : 30, 31 (uit het gevaar van schipbreuk);

en in een geval als Hand. 16 : 30, het bekende woord van den stokbewaarder te Philippi, moge er onzekerheid heersen over de juiste betekenis (vgl. F. W. Grosheide, *De Handelingen der Apostelen* II, Amsterdam 1948, blz. 105 v.) — in Rom. 11 : 26 kan er geen twijfel over bestaan dat het in geestelijk-soteriologisch-zin is bedoeld.

¹⁵⁾ Naar de nieuwe vertaling van het Ned. Bijbelgenootschap.

¹⁶⁾ Het is overigens toch altijd ietwat precair om op het boek der Openbaring een beroep te doen, aangezien dit boek zelf uitdrukkelijk zegt dat het zijn inhoud in den vorm van zinnebeelden biedt: Openb. 1 : 1. Men lette hier vooral op het *δειξαι*, dat spreekt van een ter kennis brengen door zichtbare voorstellingen en daden (vgl. Greijdanus, *De Openbaring des Heeren aan Johannes*, Amsterdam 1925, blz. 6); en nog meer op het *ἐοικέναι*; *σημαίνω* is door *σημαίω*, door tekenen en zinnebeelden te kennen geven (vgl. a. w. blz. 7). Het is dus zeker geen tekort doen aan het getuigenis der Schrift of een zich schuldig maken aan willekeurige vergeestelijking wanneer men de Openbaring zinnebeeldig poogt te verstaan.

In hoeverre „de legerplaats der heiligen en de geliefde stad” ook zinnebeeldig zijn op te vatten en wat daaronder dan precies is te verstaan, is wel heel moeilijk uit te maken; maar dat de termen betrekking hebben op de kerk van Christus en niet op het nationale Jodendom wordt door het verband buiten twijfel geplaatst.

¹⁷⁾ Men zie b.v. A. M. Berkhoff, *De Christusregering*, Kampen 1929, Voorwoord, en voorts passim.

¹⁸⁾ De artikelen verschenen in *De Reformatie* van October 1930 tot en met December 1932 onder den titel *Het Chiliasme en het Oude Testament*. Met enige wijziging in opzet en inkleding, aangevuld met noten werden zij in boekvorm gepubliceerd als *Het herstel van Israël volgens het Oude Testament, De Chiliasische uitlegging getoetst*, Kampen 1933. Een gelijksoortig onderzoek werd ingesteld door P. A. Verhoef „*Wat van die Jode?*”, Port Elizabeth 1945, blz. 31—77.

¹⁹⁾ Deut. 28 : 36 v.v.

²⁰⁾ Deut. 30 : 1—10.

²¹⁾ Zie mijn *De profeten des Ouden Verbonds*, Kampen 1948, blz. 197.

²²⁾ Ter voorkoming van misverstand zij opgemerkt, dat het gezegde allerm minst beoogt de strekking der profetische voorzeggingen te laten begrensd zijn door den geschiedkundigen horizon der profeten. Men zie hierover mijn uitvoerig betoog in *De profeten des O. V.* blz. 145—169. Evenmin ligt het in de bedoeling aan de profetische verkondiging alle eschatologisch karakter te ontzeggen, vgl. a. w. blz. 139 v. Nog veel minder zouden we willen ontkennen dat de voorzeggingen menigmaal van de Oud-Testamentische realia gebruik maken als symbolen van het heil der Nieuwe Bedeling, zie a. w. blz. 172 v., 181 v.; maar daarover gaat het op dit punt van de uitlegging der voorzeggingen in zake Israëls herstel niet: men wil juist op grond van een volstrekt letterlijke interpretatie aan een zeer reëlen terugkeer van Israël naar Palestina denken. Ten slotte zij er ook op gewezen, dat in het algemeen bij de profetie ongetwijfeld

wel moet gerekend worden met de mogelijkheid dat de vervulling van bepaalde voorzeggingen kan plaats hebben in een opeenvolgende reeks van gebeurtenissen, vgl. a. w. blz. 183; maar waar het hier over gaat is iets geheel anders: wanneer aan het volk Israël heel concreet wordt aangekondigd dat het naar Assur of naar Babel zal worden gevoerd, en even concreet wordt beloofd, dat het uit die ballingschap zal terugkeren, kan dan in een dergelijke voorzegging tevens worden gezien de bedreiging met een andere, veel latere ballingschap die eerst intreden zal nadat de terugkeer uit de Assyrisch-Babylonische ballingschap heeft plaats gehad en die niet concreet wordt aangeduid; kan daarin mede worden gezien de belofte van een tweeden terugkeer uit die niet concreet aangeduide ballingschap?

²³⁾ Lev. 26 : 33; Deut. 4 : 27; 28 : 64; Jer. 9 : 15 (Statenvert. vs 16); Ezech. 12 : 15; 20 : 23.

²⁴⁾ Ezech. 6 : 8; 12 : 15; 20 : 23.

²⁵⁾ Deut. 30 : 3; Jer. 29 : 14; 32 : 37; Ezech. 11 : 17; 20 : 34, 41; 28 : 25; 34 : 13; 36 : 24; 39 : 27.

²⁶⁾ Jer. 29 : 14 (geciteerd naar de vertaling door mij gegeven in de Korte Verklaring). Een ander niet minder sprekend voorbeeld biedt Ezech. 12 : 15, waar het gaat over het lot van koning Zedekia wiens leger uiteengeslagen zal worden, terwijl hij zelf als een blinde naar Babel zal gevoerd worden; en dan vervolgt de profetie: „en zij zullen weten dat Ik de HEERE ben, wanneer Ik hen onder de volken verspreiden en hen in de landen verstrooien zal.”

²⁷⁾ Er zijn nog meer dergelijke plaatsen: Jer. 30 : 11; Ezech. 11 : 16, 17; 20 : 34; 28 : 25. Belangrijk is ook Neh. 1 : 8, waar de schenker van Artaxerxes in zijn gebed voor het na-exilisch Israël herinnert aan het Goddelijk woord door den dienst van Mozes: „gijlieden zult overtreden, Ik zal u onder de volken verstrooien.”

De verklaring van een dergelijke zegswijze zal wel hierin liggen, dat de machtige antieke wereldrijken als Assyrië en het neo-Babylonische rijk der Chaldeeën een conglomeraat van vele staten en volken vormden. Bovendien is het bekend hoe in 586 v. Chr. het deel der Judeeërs dat niet naar Babel was weggevoerd, uitweek naar Egypte (zie Jer. 43 : 4—7). En door verschillende oorzaken kwamen er ook nog terecht in andere gebieden, die niet tot de grote wereldrijken behoorden, b.v. doordat ze als slaven werden verhandeld, zie Joël 4 : 6 (Statenvert. 3 : 6). Men vergelijk hierbij ook mijn *Het herstel van Israël*, blz. 43.

²⁸⁾ Hebreeuws: בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. Deze uitdrukking komt in het O. T. dertien maal voor: Gen. 49 : 1; Num. 24 : 14; Deut. 4 : 30; 31 : 29; Jes. 2 : 2; Jer. 23 : 20; 30 : 24; 48 : 47; 49 : 39; Ezech. 38 : 16; Hos. 3 : 5; Mich. 4 : 1; Dan. 10 : 14. Bovendien treffen we nog eenmaal het Aramese בְּאַחֲרִית יְמֵינָא aan in Dan. 2 : 28.

²⁹⁾ Gen. 49 : 10.

³⁰⁾ Alleen op drie plaatsen heeft zij „the last days”, te weten in Jes. 2 : 2; Mich. 4 : 1; en merkwaardigerwijs juist ook in Gen. 49 : 1.

³¹⁾ Men zie ook mijn artikel *Be'acharith hajjamim* in het *Gereformeed Theologisch Tijdschrift*, XXXIe Jaargang, blz. 449—458. In dat artikel uitte ik nog het vermoeden dat wij wellicht in Ezech. 38 : 16 den term in eschatologischen zin zouden hebben te verstaan (blz. 458); maar nader exegetisch onderzoek heeft mij tot een ander inzicht gebracht: het slot van de profetie over Gog (Ezech. 39 : 21-29) wijst op onmiskenbare wijze uit, dat zij in nauw verband staat met de belofte van terugkeer uit de Babylonische ballingschap; immers de nederlaag van Gog moet dienen om de ogen van de heidense volken die getuigen waren van Israëls wegvoering in die ballingschap te openen voor het feit, dat die wegvoering niet het gevolg was van een tekortschieten aan macht bij Israëls God, maar alleen van Israëls zonde; en dus moet die nederlaag van Gog in tijdsorde niet al te ver van het tijdperk der ballingschap gedacht worden. Vgl. mijn *Het herstel van Israël*, blz. 162 v.

³²⁾ Zach. 8 : 7, 8 (vertaling van Ridderbos in de Korte Verklaring).

³³⁾ Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap.

³⁴⁾ Zach. 8 : 2; vgl. Zach. 1 : 14, 15. Dat de „gramschap” waarvan sprake is, gericht is tegen Sion's vijanden blijkt uit de parallelplaats Zach. 1 : 15. Zie ook Edelkoort, *De profeet Zacharia*, Baarn z. j. (1945), blz. 96.

³⁵⁾ Zach. 8 : 3—7. Men moge in dit gedeelte te doen hebben met verschillende spreuken die formeel min of meer op zichzelf staan, blijkens de herhaalde inleiding: „zo zegt de HEERE der heirscharen,” (éénmaal: „zo zegt de HEERE”) vgl. Ridderbos in de Korte Verklaring van *De kleine profeten*, III, Kampen 1935, blz. 116, en Edelkoort, t. a. p.; maar zakelijk is er toch een onmiskenbare samenhang.

³⁶⁾ Neh. 1 : 8, 9.

³⁷⁾ Hos. 2 : 25 (S. V. vs 22). Ook de Kanttekenaren onzer Statenvertaling vatten in Zach. 10 : 9 het woord in gunstigen zin op, onder verwijzing naar de plaats uit Hosea; al verstaan zij het dan niet van het volk Israël, maar van de uitbreiding der kerk.

³⁸⁾ In verband met de niet te loochenen gunstige betekenis van het verb. יָרַע zal het in ieder geval noodzakelijk zijn het in den M T gebruikte impf. met י copulativum op te vatten als een praesens, zoals zeker mogelijk is (naar Driver, *A treatise on the use of the tenses in Hebrew*, § 28; vgl. ook Gesenius—Kautzsch, *Hebräische Grammatik* § 107 h, en Joüon, *Grammaire de l'Hébreu biblique* § 113 d; het gaat dan om een handeling die feitelijk in het verleden ligt, maar gedacht wordt als nog in den tegenwoordigen tijd voortdurend); maar wellicht is het beter, in afwijking van de Masoreten, de י te vocaliseren als י consecutivum, zoals de meesten doen; ook Ridderbos, a. w. blz. 138 (al vertaalt hij het verb. ten onrechte als „verstrooien”) en Edelkoort, a. w. blz. 125.

³⁹⁾ Dat is in ieder geval heel duidelijk in Jer. 30 en 31; men zie mijn *Het herstel van Israël*, blz. 108 v.

⁴⁰⁾ Zie b.v. Berkhoff, *De Christusregeering*, blz. 154 v.

⁴¹⁾ Zie A. van Deursen, *Waar zijn de verstrooide stammen Israëls gebleven?* Kampen z. j.

⁴²⁾ Men zie C. F. Ph. D. van der Vecht, *Israël, Daniël's laatste wereldrijk*, 's Gravenhage 1946. Op blz. 196 verklaart hij in zijn samenvatting: „Wij zien in het Britsch Imperium de kern der heden-daagsche „„Israël-naties””, n.l. de leiderstam Efraïm, de „„volle menigte van volkeren”” waartoe Jozef's jongste zoon zou uitgroeien. En in het broedervolk der Vereenigde Staten den oudsten zoon, Manasse. En in de Natiën der z.g. „„Oslo-groep”” de overige stammen. Daarnaast zijn wij overtuigd, dat in tal van andere streken op Aarde Israël eveneens nog aanwezig is in verspreide groepen.”

⁴³⁾ Dit argument is vooral in den brede uitgewerkt door H. G. Binnendijk, *Het Israël-Probleem, Efraïm-Israël in Schrift en Historie*, 's Gravenhage 1947.

Wat betreft de andere argumenten zij in de eerste plaats gewezen op de identificering van „het stenen koninkrijk” uit Dan. 2 met het rijk van Israël; men vgl. daartegenover mijn Korte Verklaring van *Het boek Daniël*, Kampen 1928, blz. 71 v. Binnendijk a. w. blz. 114 zegt van het werkwoord dat in Dan. 2 : 44 wordt gebruikt van dat koninkrijk dat het 't zelfde is dat in Am. 9 : 11 wordt gebezigd van „de vervallen hut van David”, en legt er veel nadruk op, dat hier dus moet vertaald worden: „wederoprichten”, en niet, zoals onze Statenvertaling heeft „verwekken”. Daarop bouwt hij dan de stelling, dat „het stenen koninkrijk” een rijk moet zijn dat reeds bestond maar in verval geraakt was, en dat kan geen ander zijn dan het rijk Israël, dat in het Britse imperium herleeft. Jammer voor dit betoog is evenwel, dat het Aramese verbum קים, dat hier in Haphel is gebruikt, daarin, evenals in den Hebreuwsen Hiphil beide betekenissen kan hebben, zowel die van „oprichten” als van „wederoprichten”. Ten bewijze diene Dan. 3 : 2, 3 waar dezelfde verbaalvorm wordt gebezigd van het gouden beeld van Nebukad-nezar: hier is zeker geen plaats voor de betekenis „weder oprichten”. v. d. Vecht, a. w. blz. 110 is voorzichtiger, en constateert alleen dat de onderstelling dat het bedoelde koninkrijk reeds langer had bestaan niet met den grondtekst in strijd is. Inderdaad, taalkundig is de mogelijkheid aanwezig, dat het verbum den zin van „opnieuw oprichten” zou hebben, maar het bewijs dat het dien zou moeten hebben is niet te leveren. Verder vertelt Binnendijk nog: „men zegt ons, dat het Grieksche woord in de Septuagint eveneens overeenkomt met het woord in Handelingen 1 : 6, waar sprake is van de wederoprichting van het koninkrijk van Israël.” Die „men” heeft hem evenwel verkeerd ingelicht; de LXX (of liever Theodotie; de LXX zelf heeft ἱστημι, zonder praepositie) heeft in Dan. 2 : 44 het verb. ἀνίστημι dat, evenals de Aram. en Hebr. verbaalvorm, beide betekenissen kan hebben; zo wordt het in het N. T. gebruikt van het „verwekken” van een profeet, Hand. 3 : 22 en 7 : 37, waar de bekende plaats Deut. 18 : 15 wordt aangehaald. In Hand. 1 : 6 staat echter ἀποκαθίστημι, dat bepaald „wederoprichten” betekent.

Verder wordt een beroep gedaan op het pseudepigrafische vierde

boek van Ezra, waar wij in 13 : 40, 41 lezen: „these are the ten tribes which were led away captive out of their own land in the days of Josiah the king, which (tribes) Salmanassar the king of the Assyrians led away captive; he carried them across the River, and (thus) they were transported into another land. But they took this counsel among themselves, that they would leave the multitude of the heathen, and go forth into a land further distant, where the human race had never dwelt, there at least to keep their statutes which they had not kept in their own land” (vertaling van Box, in Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, Oxford 1913). Afgedacht nog van de historische enormiteit dat Salmanassar tot een tijdgenoot van Josia wordt gemaakt (naar de juiste lezing, zie Box t. p.), die misschien op een oude tekst-corruptie berust, is het toch uitermate bedenkelijk een argument te ontleen aan dit fantastische apocalyptische geschrift.

Bovendien maakt men gebruik van waardelooze speculaties met allerlei namen als Cimri, Skythen, Sakai, Getae, Dan, met den leeuw en den eenhoorn in het Britse rijkswapen, met de kleuren van de Britse, Nederlandse, Amerikaanse en verschillende Skandinavische vlaggen (rood, wit en blauw, de kleuren van den tabernakel), enz.; in de מִצְרַיִם van Jes. 42 : 4, 12; 49 : 1; 51 : 5; 60 : 9; Jer. 31 : 10 en elders ziet men een zinspel op het Britse eilandenrijk; beloften aan Israël dat het een zeevarende natie zou worden vindt men in plaatsen als Num. 24 : 7; Deut. 33 : 13; Ps. 89 : 26; Jes. 24 : 14; 42 : 10; 43 : 16; 60 : 5, en die beloften acht men vervuld in het „Britannia rules the waves”; en evenzo ziet men de beloften van Gen. 22 : 17 en 24 : 60 gerealiseerd in het feit dat Engeland de toegangspoorten der grote wereldverkeerswegen als Gibraltar, Aden, Singapore in bezit heeft. Het is niet nodig aan de weerlegging van dergelijke „argumenten” ook maar een enkel woord te verspillen.

⁴⁴⁾ Zie Lowdermilk, *Palestine land of promise*, blz. 28.

⁴⁵⁾ Ezra 2 : 59, 60; Neh. 7 : 61, 62. Vgl. mijn *Het herstel van Israël* blz. 109. Tegenover de bestrijding die Binnendijk van mijn argumentatie geeft, a. w. blz. 46—48, merk ik het volgende op: 1° dat sedert de scheuring des rijks de Benjaminiten volledig bij Juda werden gerekend, en dat de Levieten een geheel bijzondere positie innemen, zodat het gebruik van den term „uit Israël” met een verwijzing naar deze beide groepen niet voldoende kan verklaard worden; 2° dat het bij de in Ezra 2 : 61, 62 en Neh. 7 : 63, 64 genoemde „priesters” niet gaat over de vraag of zij wel van Israëlitischen bloede, maar of zij van het priesterlijk geslacht waren (vgl. Siegfried ter plaatse), en dit laatste leverde ongetwijfeld eerder moeilijkheid op dan het eerste; 3° dat de samenvattende qualificatie die van al de wedergekeerden in Ezra 2 : 1 en Neh. 7 : 6 wordt gegeven niets tegen mijn argumentatie bewijst, daar de hier gebezigde term „Juda” een aanduiding is van het Perzische bestuursdistrict Juda (vgl. Ezra 5 : 8), dat met het aloude stamgebied niet noodwendig behoefde samen te vallen, terwijl de zegswijze „een iegelijk naar zijn stad” zeker niet in absoluten zin moet worden ver-

staan: al gaat men niet zo ver als Bertheau en Siegfried, die de uitdrukking opvatten als „ieder naar de hem aangewezen stad”, men zal Keil geen ongelijk kunnen geven, dat de woorden gelden a potiori, en dat er natuurlijk een aantal uitzonderingsgevallen geweest zijn. Bovendien wil ik er op wijzen, dat in het onmiddellijk volgende vers (Ezra 2 : 2 en Neh. 7 : 7) de samenvatting nog eens wordt herhaald, en dan zo, dat er sprake is van „het getal der mannen van het volk Israël”. Wanneer dit, zoals Binnendijk zegt, moet worden geïnterpreteerd in verband met het voorafgaande vers, dan stelt wat daarover is opgemerkt in het licht, dat de beperking tot de Judeeërs niet juist is. Overigens heb ik uitdrukkelijk erkend, dat de teruggekeerden uit de Tien Stammen slechts een minderheid vormden, al zijn er redenen deze minderheid niet voor geheel onbeduidend te houden (*Het herstel van Israël*, blz. 110); en in verband daarmee is het volkomen begrijpelijk, dat in de boeken Ezra en Nehemia in den regel alleen van Juda (Ezra 3 : 9; 4 : 4; Neh. 4 : 16) of van Juda en Benjamin (Ezra 1 : 5; 4 : 1; 10 : 9) gewag wordt gemaakt. Dit is ook een zegswijze a potiori. Ik moge hieraan nog een vraag toevoegen die bij mij gerezen is: wanneer in het boek Esther sprake is van Joden, die door het gehele uitgestrekte Perzische rijk verspreid waren (Esth. 3 : 12, 13; 8 : 9; 9 : 20, 30), hebben wij dan uitsluitend aan afstammelingen van de in 597 en 586 v. Chr. uit Juda gedeporteerden te denken, en kunnen daaronder ook niet leden van de Tien Stammen te verstaan zijn, op wie de naam יהודים in ruimeren zin werd toegepast? Dit zou het feit, dat onder de teruggekeerden ook afstammelingen van de door Salmanassar weggevoerden behoorden, te geredelijker verklaarbaar maken.

Het komt mij niet ongewenst voor hier tevens enkele woorden te wijden aan de perikoop Jer. 3 : 12—18 die in verband met het vraagstuk van den terugkeer van de Tien Stammen eveneens van bijzonder belang is. Binnendijk a. w. blz. 69 maakt bezwaar tegen mijn opvatting dat in de verzen 14—17 de toespraak van den profeet niet gericht is tot de Tien Stammen in ballingschap, maar tot de nog in Kanaän verblijvende rest (zie mijn Korte Verklaring van *Den profeet Jeremia* I, Kampen 1923, blz. 26, waar verwezen wordt naar Jer. 2 : 4, a. w. blz. 12). Allereerst moet ik er op wijzen dat Binnendijk ten onrechte beweert dat deze opvatting door mijn Korte Verklaring zelf weersproken wordt omdat ik in de bewuste perikoop uitsluitend een tegenstelling zie tussen het Tienstammenrijk en Juda (a. w. blz. 24 v.) — het een laat zich met het ander volkomen verenigen: in Jer. 3 : 6—10 wordt de historie in het verleden getekend, tot en met de verwerping van het Tienstammenrijk (vs 8); en daarna wordt in vs 12 het woord des HEEREN gericht tot degenen die van dat Tienstammenrijk nog in Kanaän zijn achtergebleven. Binnendijk heeft voorts volkomen over het hoofd gezien waarop mijn argumentatie berust; zij is ontleend aan het Goddelijk bevel: „roep deze woorden uit naar het Noorden”, waarvoor ik deze verklaring geef: „wijl het voormalig gebied van Israël ten Noorden van Juda lag.” Ik weet wel dat vele exegeten een andere inter-

pretatie voorstaan, n.l. omdat Assur waarheen de ballingen gevoerd waren in het Noorden lag (eigenlijk in het Noord-Oosten, maar het O. T. spreekt van Assur zowel als van Babel steeds als van den vijand uit het Noorden, omdat hun aanrukkende legers uit het Noorden Kanaän binnenvielen). Maar ik geloof dat Duhm in zijn commentaar op Jeremia (blz. 38) terecht tegen deze interpretatie bezwaar maakt, en, hoewel ik het allerm minst met hem eens kan zijn dat hier een „Ergänzer” aan het werk is geweest die den oorspronkelijken tekst van den profeet heeft misverstaan en er een onjuisten commentaar bij heeft gegeven, ben ik van oordeel dat de juiste verklaring van het bevel „roep deze woorden uit naar het Noorden” de door mij gegevene is, die in den tijd van koning Josia ook uitnemend past (vgl. vs 6). Wat Binnendijk (a. w. blz. 70) daartegen inbrengt, kan ik gevoelig laten rusten.

Dat het שובה uit vs 12 niet beduidt „keer weder uit de ballingschap” wordt door mij ook uit den context beargumenteerd: op het feit der relatief geringere schuld van het Tienstammenrijk kan niet de intrekking van de straf, maar alleen een aansporing tot bekering worden gegrond (zie mijn Korte Verklaring blz. 26). Van dit argument neemt Binnendijk geen notitie; had hij dit wel gedaan dan zou hij hebben moeten erkennen, dat ik hierin ten volle trouw ben aan mijn beginsel om uit eerbied voor het Goddelijk „daar staat geschreven” iedere uitspraak der Heilige Schrift eerlijk en onbevangen onder de ogen te zien en mij in volle onderworpenheid te laten leiden door wat zulk een Bijbelwoord zelf zegt (mijn *Het herstel van Israël*, blz. 8). Ik mag er overigens op wijzen, dat dit „keer weder” niet alleen door Duhm, maar ook door Keil in zijn commentaar, Cornill, *Das Buch Jeremia*, Leipzig 1905, en van Ravesteijn in Tekst en Uitleg in morelen zin wordt opgevat; waarvoor ook vs 13 een krachtigen steun biedt.

Wat de verzen 14—18 betreft, door verschillende nieuwere commentaren wordt deze perikoop geheel (b.v. Cornill, a. w.) of althans gedeeltelijk voor een later inschuifsel gehouden en aan den profeet Jeremia ontzegd. Ik handhaaf de authenticiteit, met uitzondering van vs 18, dat naar mijn mening zeer waarschijnlijk is te beschouwen als een insluipsel in den tekst. De gronden die ik daarvoor in mijn *Het herstel van Israël*, blz. 89—91 heb aangegeven worden door Binnendijk a. w. blz. 85—90 aan een uitvoerige bestrijding onderworpen, waarover ik hier gaarne een en ander wil zeggen.

Bij mijn eersten grond maakt hij de opmerking, dat de overgang van den tweeden naar den derden persoon reeds plaats heeft in vs 16 en 17. Dat kan hij alleen doen omdat hij op onze Statenvertaling is afgegaan; maar de zaak is deze, dat in vs 16 in het begin nog de tweede persoon gebezigd wordt, terwijl voor zover de oorspronkelijke tekst verder in dit vers en in vs 17 den derden persoon heeft, dit naar het Hebreeuwsche taalgebruik dient om een onbepaald subject aan te duiden, wat door ons met het woordje „men” wordt uitgedrukt, zoals ik in mijn Korte Verklaring heb gedaan, en ook van Ravesteijn in

Tekst en Uitleg. Eerst in vs 18 wordt van Israël en van Juda in den derden persoon gesproken.

Wat mijn tweeden grond aangaat, verwijst Binnendijk naar het feit, dat in de verzen 7—11 ook al over Juda gesproken wordt; maar dit raakt de pointe niet: in het voorafgaande is wel over het gedrag, maar niet over het lot van Juda sprake; dit komt hier inderdaad geheel „op eenmaal” aan de orde.

Ten opzichte van mijn derden grond ziet Binnendijk al evenzeer voorbij, dat de gelijke gunstige toezegging voor Juda en Israël vreemd aandoet in een context die juist van een verschil in houding en daarom ook in behandeling gewaagt. Wel tracht hij hier een verschil in positie te construeren door er op te wijzen dat het trotse Juda genoopt zal worden eerst tot het huis Israël te gaan alvorens naar het land der vaders terug te keren. Maar daarmee geeft hij aan de simpele woorden van den tekst een accent dat zij niet hebben: dat hier van een gedwongen vernedering voor Juda sprake zou zijn kan men er niet in lezen.

In betrekking tot mijn vierden grond zou ik willen constateren dat het feit moeilijk kan geloofend worden, dat Jeremia op het tijdstip waarop hij de profetie van 3 : 6 v.v. uitsprak, die zeker tot zijn vroegste prediking behoort, nog uit den tijd vóór de reformatie van Josia (vgl. mijn Korte Verklaring blz. 24), nog van geen wegvoering van Juda in ballingschap gesproken had. Als dit echter het enige bezwaar was, zou mij dat zeker niet tot de conclusie geleid hebben dat vs 18 als een insluipsel in den tekst is te beschouwen; men zou de toevlucht kunnen nemen tot de veronderstelling, dat Jeremia, wijl hem voorafgegane profeten de te wachten ballingschap van Juda reeds hadden verkondigd, daarvan stilzwijgend is uitgegaan. Maar men houde in het oog wat ik in *Het herstel van Israël* blz. 90 nadrukkelijk naar voren breng, dat het alleen het samentreffen van zovele gronden is dat bewijzende kracht heeft.

Over mijn vijfden grond kan ik hier zwijgen, en verwijs alleen naar wat ik heb betoogd ten bewijze dat in de voorafgaande verzen wel van bekering maar niet van terugkeer uit de ballingschap sprake is. Ik moge hieraan toevoegen, dat men overigens met vs 18, dat van een terugkeer zowel van Juda als van de Tien Stammen naar het land der vaders spreekt, met de Brits-Israël-theorie hopeloos in de moeite raakt: hoe zou, zoals ik reeds opmerkte, dat land een zo omvangrijke bevolking kunnen opnemen?

Dat, zoals mijn zesde grond luidt, de voorstelling alsof de Judeeërs niet rechtstreeks naar Kanaän zullen terugkeren maar eerst zullen gaan naar het huis Israëls om dan met dezen gezamenlijk uit het Noorderland naar de vaderlijke erve zich te begeven, nergens elders in de profetie gevonden wordt, kan ook Binnendijk niet bestrijden. Hij kan dan wel zeggen, dat de terugkeer zoals die hier aangekondigd wordt in strijd is met de historie van den terugkeer uit Babel, en daaruit concluderen, dat ik met mijn beschouwing omtrent den terugkeer uit Babel op een dwaalspoor ben, maar de feitelijke juistheid van mijn argument kan hij niet loochenen.

En zo staat het eveneens met mijn zevende en laatste argument, al voegt hij daaraan toe, dat men dan moet loslaten de gedachte dat het gaat over den terugkeer uit Babel; maar dat is een punt dat voor de tekstkritische kwestie waarover het hier gaat niet beslissend is; daarover moet op andere gronden een oordeel geveld worden.

Ten slotte iets over het bezwaar dat Binnendijk inbrengt tegen mijn gehele veronderstelling dat vs 18 een kanttekening uit veel later tijd zou wezen (a. w. blz. 82, 83). Hij acht het volstrekt onaannemelijk, dat in zulk een tijd toen het woord door de feiten van den terugkeer niet bevestigd was, een dergelijke uitspraak op den rand zou zijn bijgeschreven, en nog veel onaannemelijker, dat weer latere afschrijvers en vertalers haar voor authentiek zouden hebben gehouden. Laat mij er op mogen wijzen, dat wij uit de literatuur van het latere Jodendom ondubbelzinnige getuigenissen hebben dat er, lang na den terugkeer uit Babel, nog voortdurend een sterke verwachting bleef leven van een verzameling der verstrooiden; men zie Jezus Sirach 36 : 11; 2 Makk. 2 : 18; Psalmen van Salomo 11 : 3, 4 (vgl. verder nog Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*,⁴ II, 626—628). Daaraan zal het vermoedelijk ook wel te danken zijn dat de LXX in Jer. 3 : 18 na de vermelding van het Noorderland nog heeft ingelast καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν χωρῶν. En het is allerminst onmogelijk dat een latere copist of lezer, die de strekking van de perikoop misverstond, een notitie in margine heeft geplaatst om er de aandacht op te vestigen dat ook Jeremia hier de belofte van terugkeer der Diaspora had gegeven, waarnaar de verwachting destijds zo sterk uitging; terwijl dan nog weer een latere afschrijver die de bedoeling van de marginale notitie niet begreep haar als een bestanddeel van den tekst heeft opgevat. Ik vermoed, dat zij dan ook oorspronkelijk van den HEERE in den derden persoon spraken aan het slot aldus luidde: אֲבוּרֵיהֶם יְהוָה אֵת אֲבוּרֵיהֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחִיל יְהוָה אֵת אֲבוּרֵיהֶם. Wellicht was de naam אֲבוּרֵיהֶם afgekort geschreven als יי. Toen de notitie abusievelijk in den tekst kwam werd zij opgevat als een Goddelijke belofte in den eersten persoon, aansluitende bij vs 14—17, en aldus geschreven: עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחִילִי אֵת אֲבוּרֵיכֶם. De LXX die vermoedelijk de kanttekening nog in haar oorspronkelijken vorm kende heeft τοὺς πατέρας αὐτῶν, en deze zelfde lezing treffen we aan in de Pesjito en den Targoem. Zelfs één Hebreeuws handschrift heeft אֲבוּרֵיהֶם. De Vulgata daarentegen sluit zich aan bij den gangbaren Hebreeuwsen tekst. Onze hypothese heeft uit tekstkritisch oogpunt ook dit voor, dat zij zowel den eigenaardigen Hebr. tekst waarin men zou verwachten אֲבוּרֵיהֶם, als de afwijkende lezing van de LXX c. a. verklaart.

⁴⁶⁾ Het ligt geheel buiten het bestek van deze rede op het Chiliasme als zodanig in te gaan. Ook daarin zijn de grootst mogelijke variaties te ontdekken. Behalve ten aanzien van de vraag of de wederkomst van Christus moet gesteld worden aan het begin of aan het einde van het duizendjarig rijk, waarnaar men kan onderscheiden tussen „premillenarians” en „postmillenarians” bestaat er bovendien een schier onafzienbare verscheidenheid van gevoelens in betrek-

king tot tal van details. Men kan voor de geschiedenis van het Chiliasme raadplegen het art. *Chiliasmus* van Semisch-Bratke in PRE³, III, 805 v.v., en vooral D. H. Kromminga, *The millennium in the Church*, Grand Rapids 1945. Zie voorts H. Hoekstra, *Bijdrage tot de kennis en de beoordeeling van het Chiliasme*, Kampen 1903; K. Dijk, *Het Rijk der duizend jaren*, Kampen 1933; W. H. Rutgers, *Premillennialism in America*, W. J. Grier, *The Momentous Event*, Belfast 1945. Een eigenaardige vorm van Chiliasme is opgetreden in het Dispensationalisme, dat men het best kan leren kennen uit *The Scofield reference Bible*, die met name in Amerika zeer verbreid is en in tal van Bijbelgetrouwe kringen schier even autoritatief wordt geacht als de Bijbel zelf. Men zie daarover mijn art. *Het Dispensationalisme in Amerika*, in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift*, XLVIIe Jaargang, blz. 2—16. Vgl. ook Oswald T. Allis, *Prophecy and the Church*, Philadelphia 1945. Een geheel eigen type van Chiliasme wordt geboden door Kromminga in zijn *The Millennium, its nature, function and relation to the consummation of the world*, Grand Rapids 1948.

⁴⁷⁾ Zoals de overgrote meerderheid van Premillennarians aannemen, vgl. Rutgers, a. w. blz. 193 v.

⁴⁸⁾ Zie Rutgers, a. w. blz. 198. *The Scofield reference Bible* tekent bij Ezech. 45 : 19 aan: „Doubtless these offerings will be memorial, looking back to the cross, as the offerings under the old covenant were anticipatory, looking forward to the cross”; hier wordt dus beslist verwacht, dat de offerdienst bij het in Palestina teruggekeerde Israël weer plaats zal vinden, maar uit het „memorial, looking back to the cross” blijkt ook duidelijk, dat aan een bekering tot Christus wordt gedacht. Ook Berkhoff, *De Christusregeering*, blz. 168 v. houdt het voor zeker dat de tempel zal herbouwd worden. Andere Chiliasten durfden echter zover niet gaan, zie mijn art. *Ezechiël's Herstellingsvisioen* in *Geref. Theol. Tijdschrift*, XIIIe Jaargang, blz. 456.

⁴⁹⁾ Zo zegt Johannes de Heer, *Het 1000-jarig rijk*, Zeist z.j., blz. 39: „Het Koninkrijk over Israël houdt verband met de wederherstelling aller dingen” en „de wedergeboorte van Israël is onlosmakelijk verbonden aan de wederoprichting aller dingen.” *The Scofield reference Bible* tekent bij Rom. 11 : 26 aan: „According to the prophets, Israel, regathered from all nations, restored to her own land and converted, is yet to have her greatest earthly exaltation and glory”; en bij Zach. 12 : 8: „the kingdom is to be established first over regathered, restored and converted Israel.”

⁵⁰⁾ Theod. Herzl, *Der Judenstaat*², Leipzig u. Wien 1896, blz. 57.

⁵¹⁾ Vgl. ook a. w. blz. 75.

⁵²⁾ A. w. blz. 47, 85.

⁵³⁾ A. w. blz. 62.

⁵⁴⁾ A. w. blz. 75 v.

⁵⁵⁾ Deze vertaling ontleen ik aan *De Joodse Wachter* van 6 Mei 1949.

⁵⁶⁾ In het Hebreeuwse origineel staat בצור ישראל; het Nieuw

Israëlietisch Weekblad van 29 April 1949 geeft dan ook de juistere vertaling: „in vertrouwen op de Rots van Israël”, vgl. Deut. 32 : 30, 31. Zo ook *De Stem van Israël* van 16 Mei 1949.

⁵⁷⁾ Deze gegevens ontleen ik aan *De Joodse Wachter* van 31 December 1948 en 14 Januari 1949. Het ontwerp-Grondwet werd gepubliceerd in de *New York Times* in November 1948.

⁵⁸⁾ De rabbijn Fishman, minister van eredienst, zegt ook uitdrukkelijk, dat het niet de bedoeling is Israël tot een Theocratie te maken (zie *De Stem van Israël* van 16 Mei 1949).

⁵⁹⁾ De mededelingen omtrent de politieke partijen en hun doelstellingen werden mij op mijn verzoek welwillend verstrekt door den tegenwoordiger van den Staat Israël bij onze regering, Dr M. Amir.

⁶⁰⁾ Lowdermilk, *Palestine land of promise*, blz. 95. Wel tracht Menachem Bolle in zijn artikel *De religie in Israël* in het nummer *Israël van Wending* (Juli-Aug. 1949) de situatie iets rooskleuriger te schilderen, maar toch moet ook hij toegeven, dat „het pionierswerk in Palestina bijna uitsluitend in handen van vrijzinnige elementen kwam, die met noeste ijver, groot initiatief en daadkracht zich een zeer sterke positie in het land hebben veroverd” (blz. 313).

⁶¹⁾ En er zou nog heel veel meer aan te voeren zijn. Van de literatuur schrijft J. Melkman in zijn interessante bijdrage over *De functionele betekenis van de modern-Hebreeuwse literatuur* in het *Israël-nummer van Podium* (van April-Mei 1949) dat „het Joodse volk met de Hebreeuwse literatuur een proces heeft doorgemaakt van *secularisering* en *humanisering*: een losmaken van de oude vormen van het geloof en het uitslaan van de vleugels over alle gebieden van het leven,” blz. 216. Interessant is wat hij vertelt van Joodse dichters als Jehuda Leib Gordon, die tegenover Jeremia de partij kiest van Zedekia, dien hij (mirabile dictu!) tekent als held van het verzet tegen Babel; of Shaul Tchernichovsky, die Simeon en Levi prijst om hun wraakneming op de Sichemieten, een bewonderaar is van koning Saul, en zich aangetrokken gevoelt tot de valse en de Baälsprofeten. Wat de Hebreeuwse Universiteit betreft, valt op dat zij geen theologische faculteit of faculteit der godsdienstwetenschappen heeft, en ook in haar uitbouwplan daaraan geen plaats inruimt. Prof. S. Brodetsky, die Dr Magnes na diens overlijden als rector opvolgde, ziet de taak der Universiteit in het bestuderen en bepleiten van de diepste en meest waarachtige ethische beginselen — een beschouwing die er niets minder humanistisch door wordt, dat hij die beginselen gebaseerd ziet op de woorden der profeten (*Zionist Review* van 17 Juni 1949). Er is zelfs reden om te zeggen, dat het secularisme in Palestina groeiende is: de oudere kolonisten waren blijkbaar meer religieus georiënteerd, terwijl de nieuwe immigranten hun Joods nationalisme combineren met verwerping van alle tradities en gebruiken die vroegere geslachten heilig waren. Het hierdoor ontstane conflict vormt het thema der romans van den in Jeruzalem geboren auteur Jehuda Burla, waarover een artikel werd opgenomen in het jubileum-nummer van *De Joodse Wachter* bij het vijftigjarig

bestaan van den Nederlandsen Zionistenbond, 8 Juli 1949. (*Over een Sephardische auteur*, door Z. M., blz. 23 v.). Deze groeiende secularisatie zal ook wel aan H. N. Brailsford ten aanzien van het Joodse volk het woord in de pen gegeven hebben, dat „its Messianic mysticism evolved naturally into the Zionist nationalism of today” (*Introduction*, in *Palestine Controversy*, blz. 3). De premier Ben Goerion heeft ter gelegenheid van de ontvangst van een arbeidersdelegatie de hoop uitgesproken „dat tijdens onze generatie Israël een socialistische staat zal worden” (zie *Nieuw Israëlietisch Weekblad* van 1 April 1949).

⁶²⁾ Zie Rutgers, *Premillennialism in America*, blz. 198.

⁶³⁾ In het reeds eerder geciteerde no van Aug. 1949.

⁶⁴⁾ Hos. 11 : 10. Men zie ook Ridderbos, *Korte Verklaring van De kleine profeten I*, Kampen 1932, blz. 105.

⁶⁵⁾ C. von Orelli, *Die zwölf kleinen Propheten*, München 1908, zegt in zijn verklaring van den tekst terecht: „Da wird Gott gewaltig (wie mit Löwenstimme), aber liebevoll das Zeichen zur Sammlung nach allen Himmelsgegenden wo sie zerstreut sind, geben und sie werden, obgleich zitternd vor seiner Majestät (vgl. חַרָּר 1 S. 16, 4; 21, 2), diese nicht fliehen, sondern heilsbegierig nahen.”

⁶⁶⁾ Micha 4 : 7.

⁶⁷⁾ Micha 7 : 8—10.

⁶⁸⁾ Jes. 35 : 2.

⁶⁹⁾ Jer. 30 : 22; 31 : 1; vgl. ook Jer. 32 : 38 en de gehele perikoop van vs 37—40.

⁷⁰⁾ Zie Jer. 50 : 4, 5: „In die dagen en te dien tijde, luidt het woord des HEEREN, zullen de Israëlieten komen, zij en de Judeeërs tegader; al wenende zullen zij voortgaan en den HEERE, hun God, zoeken; naar Zion zullen zij vragen, op den weg hierheen zal hun aangezicht gericht zijn, zij zullen komen en den HEERE aanhankelijk worden: een eeuwig verbond dat niet zal worden vergeten” (mijn vertaling in de *Korte Verklaring*).

⁷¹⁾ Ezech. 11 : 18. Met de „verfoeiselen” en de „gruwelen” wordt hier op de afgoderij gedoeld. Zie ook Troelstra, *Ezechiël I*, Groningen—Den Haag—Batavia 1931, blz. 110.

⁷²⁾ Ezech. 20 : 37. Zie hierover mijn *Het verbond Gods*, Kampen 1939, blz. 110 v.

⁷³⁾ Ezech. 37 : 12—14.

⁷⁴⁾ Ezech. 36 : 33.

⁷⁵⁾ Zach. 8 : 8 (vertaling van Ridderbos in de *Korte Verklaring*).

⁷⁶⁾ Zach. 10 : 9. De weergave van de woorden naar Edelkoort, *De profeet Zacharia*, blz. 125.

⁷⁷⁾ Deut. 30 : 1—10. Men zie de behandeling van deze perikoop in mijn *Het herstel van Israël*, blz. 15—18; over het voorwaardelijk karakter bepaaldelijk blz. 17 v.

⁷⁸⁾ 1 Kon. 8 : 46—50. De gegeven gedeeltelijke vertaling is die van C. van Gelderen in de *Korte Verklaring*.

⁷⁹⁾ Jer. 29 : 14 (vertaling ontleend aan mijn *Korte Verklaring*).

⁸⁰⁾ 2 Kron. 30 : 8, 9. Er is hier een woordspel met het verbum

שוב in de dubbele betekenis van terugkeren (in letterlijken zin) en zich bekeren (in morelen zin). Men zou dat in het Nederlands aldus kunnen weergeven: „wanneer gij wederkeert tot den HEERE, dan zullen uw broeders en zonen erbarming vinden bij degenen, die hen als gevangenen hebben weggevoerd, en dan zullen zij naar dit land wederkeren.”

⁸¹⁾ Het gaat hier om de Hebreeuwse uitdrukking עֲשׂה כָּלָה. Gesenius—Buhl, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch*¹⁷, Leipzig 1921 geeft daarvoor s. v. כָּלָה de zeer passende vertaling „den Garaus maken”. Ze wordt gebruikt in Zef. 1 : 18 van het definitieve gericht Gods dat in den dag der dagen over alle bewoners der aarde gaan zal, en in Nah. 1 : 9 van den totalen ondergang van Ninevé. In Jer. 4 : 27; 5 : 10, 18; 30 : 11; 46 : 28 wordt ze gebezigd met een ontkenning in betrekking tot het oordeel dat met de komst der Chaldeeën over Juda gaan zal. In het gebed der Levieten in Neh. 9 wordt er ook aan herinnerd hoe God deze toezegging heeft waar gemaakt (vs 31). In Dan. 9 : 27 staat ועֲרִיכָלָה als een toevoeging bij de aankondiging van den als op vleugelen aansnellenden „verwoester”; in aansluiting aan Gesenius—Buhl weer te geven als „und zwar zum Garaus”.

⁸²⁾ Over Dan. 9 : 26, 27 raadplege men mijn *Het Boek Daniël*, Kampen 1928, blz. 203—209. Voor de strekking van den term ועֲרִיכָלָה zie men ook *Het herstel van Israël*, blz. 209 v. en *Het Verbond Gods*, blz. 184.

⁸³⁾ Jer. 31 : 31—34.

⁸⁴⁾ Vgl. hierover breder mijn *De profeet Jeremia II*, Kampen 1925, blz. 87—90; *Het herstel van Israël*, blz. 106 v. en *Het Verbond Gods*, blz. 152—161.

⁸⁵⁾ Hebr. 8 : 6—13. Zie ook Grosheide, *De brief aan de Hebreëen en de brief van Jakobus*, Amsterdam 1927, ter plaatse, vooral blz. 232—234.

⁸⁶⁾ Wanneer men de vraag stelt of dit dan niet in strijd komt met onderscheidene plaatsen in het O. T. waar van Israëls verkiezing tot het Bondsvolk als een „eeuwige” verkiezing gewaagd wordt (Richt. 2 : 1; 2 Sam. 7 : 24; 1 Kron. 17 : 22; Jes. 44 : 7) en hun het land Kanaän als een „eeuwig” bezit toegezegd wordt (Gen. 13 : 15; 17 : 8; 48 : 4; Ex. 32 : 13; 2 Kron. 20 : 7), dan zij allereerst opgemerkt, dat het Hebreeuwse woord עוֹלָם, dat door onze Statenvertalers wordt weergegeven als „eeuwigheid”, zeker niet den zin heeft dien wij er gemeenlijk aan plegen te hechten. Men zie mijn *Het Verbonds Gods*, blz. 36 noot 48, blz. 67, 162. Wanneer men werkelijk aan het gebruik van dit woord een argument meent te mogen ontleenen voor de veronderstelling, dat Israël nimmer de positie van uitverkoren Bondsvolk zou kunnen verliezen, en dat het te allen tijde een onvervreemdbaar recht op Palestina zou behouden, dan zou men ook moeten aannemen dat de „tent der samenkomst” tot op den huidige dag in gebruik zou moeten gebleven zijn (zie Ex. 27 : 21; Lev. 24 : 3), dat de tempel van Salomo nooit zou zijn verwoest geworden (zie 2 Kron. 33 : 7); en dat de aarde, in strijd met wat de

H. Schrift elders leert, niet zal vergaan (zie Pred. 1 : 4; men vgl. hierbij mijn *Het boek De Prediker*, Kampen 1948 ter plaatse). Verder verdient men niet uit het oog te verliezen, dat de verkiezing van Israël tot Gods bijzonder eigendom duidelijk aan bepaalde voorwaarden verbonden wordt: „nu dan, indien ge goed zult horen naar mijn stem en mijn verbond zult bewaren, dan zult ge mijn eigendom zijn uit al de volken, want van Mij is de gehele aarde; en gij zult Mij een koninkrijk van priesters zijn en een heilig volk” (Ex. 19 : 5, 6, vertaling van Gispén in de Korte Verklaring). Men zie hierover ook mijn *Het Verbond Gods*, blz. 93 v. en 179 v. En eindelijk mag wel met nadruk herinnerd worden, dat men het verbond Gods met Israël niet moet isoleren; het hangt ten nauwste samen met het genadeverbond dat God met de in Christus verkoren en gezaligde mensheid heeft opgericht (vgl. *Het Verbond Gods*, blz. 185 v.). Wanneer God in Gen. 17 : 7 zegt: „Ik zal mijn verbond oprichten tussen Mij en u en uw zaad na u van geslacht tot geslacht, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot een God en uw zaad na u” (mijn vertaling in de Korte Verklaring), dan raakt dit niet alleen maar Abraham en zijn vleselijke nakomelingen maar allen die geloven, zoals ons Doopsformulier het terecht interpreteert, en dan krijgt daardoor het begrip „eeuwig verbond” wel een andere nuance, maar is ook tevens duidelijk dat men daar voor de bijzondere positie van Israël geen argument aan kan ontleenen. Zo is er ook in de profetieën meermalen sprake van een „eeuwig verbond”, waaronder zeker niet het Sinaïetisch verbond met het nationale Israël is te verstaan, maar waarbij we veeleer juist zullen hebben te denken aan het „nieuwe” verbond van Jer. 31 : 31—34; zo met name in Jes. 55 : 3 en Ezech. 16 : 60 (vgl. *Het Verbond Gods*, blz. 161 v.).

Beduidt dit nu, dat Israël geheel en voorgoed van het heil des HEEREN verstoken blijft? De tenietmaking van het nationale verbond met Israël houdt geenszins in dat er voor dat volk geen hoop op behoudenis overblijft. Integendeel, Paulus herinnert er juist in Rom. 11 : 1 aan dat hij persoonlijk het levend bewijs van het tegendeel is, en onder verwijzing naar 1 Kon. 19 : 18 stelt hij in het licht, dat er onder Israël nog een „overblijfsel” is „naar de verkiezing der genade” (Rom. 11 : 4, 5). Of wij op grond van Rom. 11 : 26 hebben te geloven, dat er nog eens van een massale bekering der Joden sprake zal zijn, is mij, na alles wat ik daarover gelezen heb, nog steeds niet duidelijk; maar ook al zou dit het geval wezen, dan betekent dit toch niet, dat de vroegere positie van Israël, zoals het als volk Gods bijzonder eigendom was, weer zal worden hersteld, of dat het die positie nog onveranderd behouden heeft. Daarom moeten ook worden afgewezen de beschouwingen van E. Flesseman—Van Leer, *De staat Israël, een theologische beoordeling*, in het *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 1949, blz. 420—434. Wat in Chiliastische kringen omtrent een bijzondere betekenis die Israël nog voor het Godsrijk hebben zal geleerd wordt, vindt geen grond in de H. Schrift. Men zie daarover Rutgers, *Premillennialism in America*, blz. 191—196, en Allis, *Prophecy and the Church*, blz. 232 v.

Eén enkel citaat uit de *Scofield Bible*: „During the great tribulation a remnant out of all Israel will turn to Jesus as Messiah, and will become His witnesses after the removal of the church,” blz. 1205. Onder de Oude Bedeling was Israël het openbaringsvolk; daaraan waren „de woorden Gods toevertrouwd”, Rom. 3 : 2. Maar deze positie heeft Israël onherroepelijk verloren; het is thans de kerk die tot roeping heeft het Evangelie te prediken aan alle volken, Matth. 28 : 19.

Voor deze hele kwestie raadplege men ook Verhoef, „*Wat van die Jode?*”, blz. 42—59.

⁸⁷⁾ H. Hoekstra, *Bijdrage tot de kennis en de beoordeeling van het Chiliasme*, blz. 84.

⁸⁸⁾ Het aantal Joden in Palestina dat in 1918 ongeveer 50.000 bedroeg, had in 1943 de 550.000 reeds overschreden, Lowdermilk, *Palestine land of promise*, blz. 14; en het cijfer is sedert dien nog aanmerkelijk omhoog gegaan: volgens den president van den Staat Israël, Dr Chaim Weizmann, zijn er sedert de totstandkoming van dien staat al 200.000 mensen het land binnengekomen (*Nieuw Israëlietisch Weekblad* van 29 April 1949), en volgens een andere opgave heeft gedurende 1949 het aantal immigranten per dag gemiddeld 1000 bedragen (*Nieuw Israëlietisch Weekblad* van 1 April 1949).

*

l
.
e
k
,
e
t
D
g
t
n
v
e
r
il

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 01139 0592

